

Vooronderzoek Conventionele Explosieven Hoevestraat- Wethouder van Dijklaan te Oosterhout

Foto omslag	Duitse militairen in volle uitrusting aan de westzijde van de Heuvel in Oosterhout 18 oktober 1944 (Bron: Collectie Regionaal Archief Tilburg)
Foto omslag (achtergrond)	Luchtlandingstroepen tijdens de Tweede Wereldoorlog boven Oosterhout (Bron: Collectie Regionaal Archief Tilburg)
Project	Vooronderzoek Conventionele Explosieven Hoevestraat- Wethouder van Dijklaan
Opdrachtgever	Gemeente Oosterhout
Documentcode	16S147-VO-01
Aantal pagina's	49
Datum definitief	
Datum herzien	
Datum concept	25-01-2017
Opgesteld	 A.M. Broers MA, Historisch onderzoeker
Beoordeeld	 A.H. Meijers, Senior OCE- adviseur
Geaccordeerd	 E.R. Beute, Bedrijfsleider

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze rapportage mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur.

(Artikel 16 Auteurswet 1912). Het is de opdrachtgever toegestaan voor intern gebruik kopieën te maken zonder voorafgaande toestemming van de auteur.

Voor verdere informatie, vragen en/of suggesties:

Saricon bv
Industrieweg 24, 3361 HJ Sliedrecht
Telefoon: +31 (0) 184 422538
Fax: +31 (0) 184 419821
Internetsite: www.saricon.nl
E-mail algemeen: contact@saricon.nl

Inhoudsopgave

1	Samenvatting	4
2	Inleiding	5
2.1	Aanleiding en opdrachtomschrijving	5
2.2	Probleemstelling	5
2.3	Doelstelling	5
2.4	Onderzoeksgebied	5
2.5	Onderzoeksmethode	7
3	Inventarisatie bronnenmateriaal	9
3.1	Eerder uitgevoerd onderzoek	9
3.1.1	Rapportages Derden	9
3.1.2	Opsporing	9
3.2	Literatuur	9
3.3	Regionaal Archief Tilburg	12
3.4	Provinciaal Archief	19
3.5	Nationaal Archief	22
3.6	Semistatische Archiefdiensten Defensie	23
3.7	Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH)	23
3.8	Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (NIOD)	24
3.9	Explosieven Opruimingsdienst Defensie (EODD)	25
3.10	The National Archives	27
3.11	Bundesarchiv-Militärarchiv	30
3.12	Saricon collectie	30
3.13	Koninklijke Bibliotheek	31
3.14	Kadaster	31
3.15	Luchtfoto's	31
4	Chronologie relevante gebeurtenissen	35
5	Beoordeling bronnenmateriaal	38
5.1	Inleiding	38
5.2	Leemten in kennis	38
5.3	Beoordeling relevantie gebeurtenissen voor het onderzoeksgebied	39
6	Conclusie en aanbevelingen	40
6.1	Conclusie	40
6.2	Advies vervolgtraject	40
7	Bijlagen	41
7.1	Bijlage 1: Distributielijst	42
7.2	Bijlage 2: Bronnenlijst	43
7.3	Bijlage 3: CE-bodembelastingkaart	47
7.4	Bijlage 4: Certificaten	48

1 Samenvatting

In opdracht van de gemeente Oosterhout heeft Saricon een vooronderzoek conventionele explosieven (CE) uitgevoerd ter plaatse van de Hoevestraat- Wethouder van Dijklaan. Aanleiding voor het vooronderzoek vormen werkzaamheden ten behoeve van de aanleg van een fietspad langs de Hoevestraat- Wethouder van Dijklaan in de gemeente Oosterhout.

Op basis van de beoordeling van alle op het moment van opstellen van dit rapport beschikbare bronnenmateriaal is geconcludeerd dat er onvoldoende indicaties zijn om te spreken van de mogelijke aanwezigheid van CE.

Het onderzoeksgebied is onverdacht van CE. Saricon adviseert om geen opsporing van CE te laten uitvoeren in het onderzoeksgebied.

2 Inleiding

2.1 Aanleiding en opdrachtomschrijving

In opdracht van gemeente Oosterhout heeft Saricon een vooronderzoek conventionele explosieven uitgevoerd ter plaatse van de Hoevestraat- Wethouder van Dijklaan. Aanleiding voor het vooronderzoek vormen werkzaamheden ten behoeve van de aanleg van een fietspad langs de Hoevestraat- Wethouder van Dijklaan in de gemeente Oosterhout.

Het vooronderzoek is uitgevoerd conform de offerte met kenmerk: 2016-S-263-AB-01 d.d. 21 november 2016. De opdracht werd op 21 november 2016 aan Saricon verleend door de gemeente Oosterhout.

2.2 Probleemstelling

Als gevolg van oorlogshandelingen in de Tweede Wereldoorlog kunnen CE zijn achtergebleven. Bij het spontaan aantreffen van CE ontstaat een verhoogd veiligheidsrisico doordat het explosief door direct contact of trillingen kan exploderen. Dergelijke ongecontroleerde explosies kunnen dodelijk letsel en zware schade aan materieel en omgeving tot gevolg hebben. Tevens kan een spontane vondst resulteren in meerkosten door stagnatie van de uitvoeringswerkzaamheden.

De mogelijke aanwezigheid van CE ter plaatse van de Hoevestraat- Wethouder van Dijklaan dient aan de hand van een vooronderzoek te worden onderzocht, opdat de opdrachtgever een beredeneerd oordeel kan vellen over de noodzaak en vorm van vervolgwerkzaamheden in het kader van explosievenopsporing en/of risicobeheersing rond werkzaamheden in de nabije of verdere toekomst.

2.3 Doelstelling

Het vooronderzoek heeft tot doel om te beoordelen of er indicaties zijn dat ter plaatse van de Hoevestraat- Wethouder van Dijklaan CE aanwezig zijn. Indien CE aanwezig kunnen zijn, dan dient dit te worden gespecificeerd in termen van:

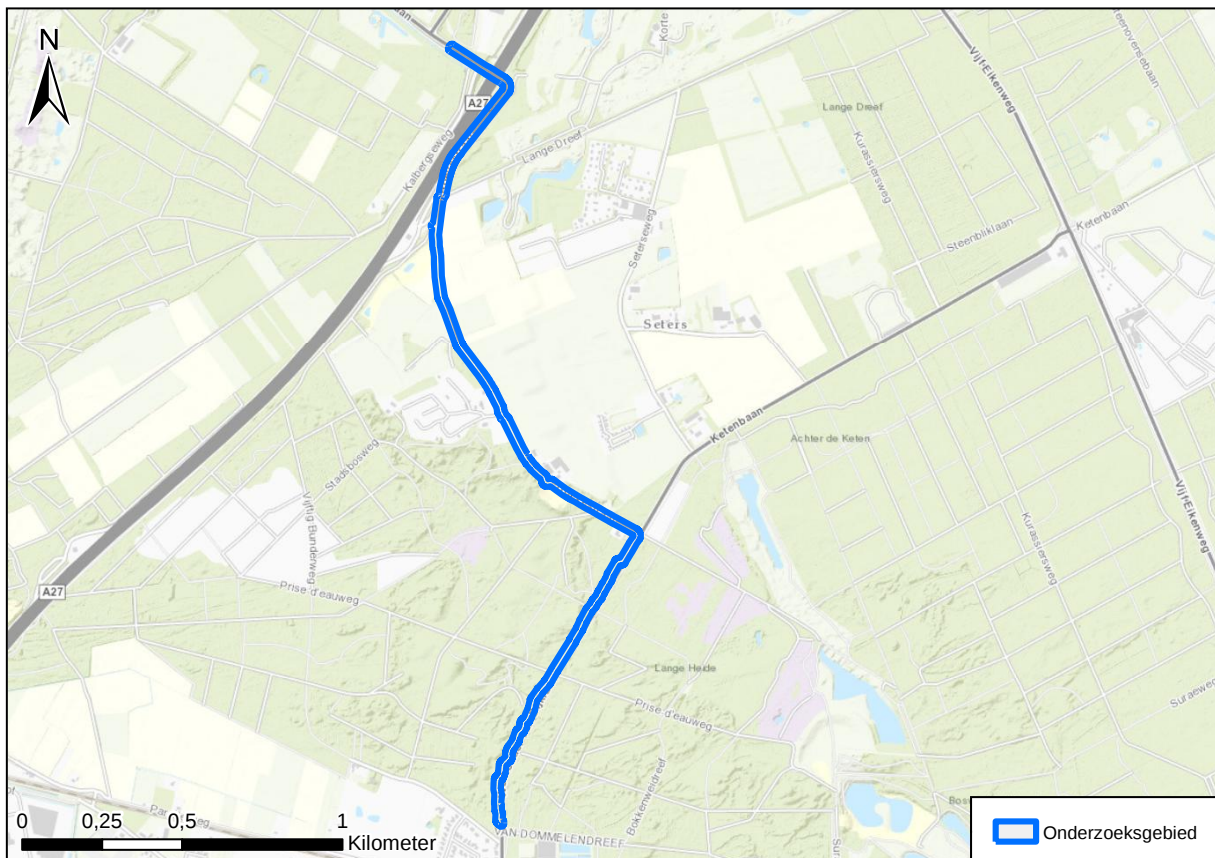
- (sub)soort en verschijningsvorm van vermoedelijke CE;
- indien mogelijk, aantal(len) CE;
- de horizontale afbakening van het verdacht gebied;
- de verticale afbakening van het verdacht gebied;

2.4 Onderzoeksgebied

Het onderzoeksgebied is gelegen in de gemeente Oosterhout en wordt begrensd door de buurtschap Seters, verschillende wegen zoals de Ketenbaan, de Parallelweg en de A27. Het onderzoeksgebied ligt ten noorden van het dorp Dorst en is weergegeven in de figuren 1 en 2.¹

Informatie over eventuele gemeentelijke herindelingen en/of gewijzigde gemeentegrenzen is bepalend voor de keuze van de te raadplegen archiefbewaarplaatsen en de te gebruiken zoektermen in het diverse bronnenmateriaal. Voor wat betreft het onderzoeksgebied kan vastgesteld worden dat het gebied ook tijdens de Tweede Wereldoorlog tot de gemeente Oosterhout behoorde.

¹ In dit onderzoek is niet enkel gekeken naar gebeurtenissen die met zekerheid plaatsvonden binnen de grenzen van het onderzoeksgebied, maar zijn alle door Saricon als relevant beschouwde bevindingen uit de omgeving van het onderzoeksgebied opgenomen.

2.5 Onderzoeksmethode

Algemeen

Het vooronderzoek CE dient conform de vigerende wet- en regelgeving te worden uitgevoerd volgens de eisen uit paragraaf 6.5 en bijlage 3 van het Werkveldspecifiek certificatieschema voor het systeemcertificaat Opsporen Conventionele Explosieven (WSCS-OCE) zoals opgenomen in bijlage XII van de Arbeidsomstandighedenregeling. Tevens heeft Saricon gebruik gemaakt van de methoden welke in concept zijn opgesteld door de werkgroep vooronderzoek van de Vereniging voor Explosieven Opsporing (VEO). Deze methoden zullen worden opgenomen in het toekomstige private certificatieschema Vooronderzoek & Risicoanalyse CE

In het WSCS-OCE is vermeld dat het vooronderzoek CE bestaat uit het inventariseren en het beoordelen van historisch bronnenmateriaal. Voor de uitvoering van beide fases zijn in het WSCS-OCE richtlijnen opgenomen. Het eindresultaat van een vooronderzoek is een rapportage en een bijbehorende CE-bodembelastingkaart. Saricon is gecertificeerd volgens het WSCS-OCE (zie bijlage 4) en voert zijn vooronderzoeken dan ook uit volgens de in dit document gestelde richtlijnen.

Inventarisatie bronnenmateriaal

Het bronnenonderzoek vindt plaats op basis van een inventarisatie van:

- Gebeurtenissen die hebben geleid tot de mogelijke aanwezigheid van CE (indicaties);
- Gebeurtenissen die hebben geleid tot het niet aanwezig zijn van CE (contra-indicaties).

De indicaties en contra-indicaties worden verzameld aan de hand van literatuuronderzoek, archiefonderzoek, luchtfoto-onderzoek en eventueel getuigenonderzoek. Voor dit onderzoek is gebruikgemaakt van de bronnen die zijn vermeld in hoofdstuk 3 en in de bronnenlijst in bijlage 2. Onder indicaties voor de aanwezigheid van CE kunnen bijvoorbeeld worden verstaan: vermeldingen van bombardementen of grondgevechten in literatuur en archiefstukken, of aanwezigheid van kraters of militaire objecten in het landschap zoals zichtbaar op luchtverkenningfoto's uit de oorlogsperiode. Onder contra-indicaties voor de aanwezigheid van CE kan een veelheid aan gegevens worden verstaan, variërend van vrijwaringtekeningen opgesteld door gecertificeerde explosievenopsporingbedrijven tot gegevens over naoorlogs bodemverzet waaruit kan blijken dat naoorlogs significante hoeveelheden grond zijn verwijderd. Dergelijke gegevens over naoorlogs grondverzet worden alleen verzameld en geanalyseerd, indien de gegevens over de periode 1940-1945 voldoende indicaties voor de aanwezigheid van CE bevatten.

Voor dit onderzoek is gebruikgemaakt van een geografisch informatiesysteem (GIS). Het GIS betreft een digitale kaart met gekoppelde database, waarin zo veel mogelijk historische informatie (met een geografische component) is verzameld die van belang kan zijn voor het bepalen van de kans op aanwezigheid van CE. Zo worden in GIS de historische luchtverkenningfoto's en stafkaarten uit de periode 1940-1945 gepositioneerd ten opzichte van de huidige topografie, bij voorkeur de GBKN. Vervolgens worden alle op luchtfoto's zichtbare indicaties voor de aanwezigheid van CE verwerkt. Ook andere indicaties en contra-indicaties worden zo veel mogelijk vertaald naar een locatie in het RD-coördinatenstelsel en opgeslagen in het GIS. De gegevensset in het GIS is de basis voor de beoordeling of sprake is van op CE verdachte gebieden binnen het onderzoeksgebied, alsmede voor een juiste afbakening van deze gebieden.

Beoordeling bronnenmateriaal

In deze fase van het vooronderzoek worden de indicaties en contra-indicaties uit het bronnenonderzoek beoordeeld. Op basis daarvan wordt vastgesteld wat de op CE verdachte gebieden zijn. Bij het aanmerken van de verdachte gebieden wordt zo veel mogelijk gebruikgemaakt van de richtlijnen beschreven in bijlage 3 van het WSCS-OCE.

Indien sprake is van verdachte gebieden, dan wordt door Saricon bepaald:

- hoofdtype, subsoort, gewicht/kaliber, verschijningsvorm, nationaliteit van de CE;
- indien mogelijk, aantal(len) CE en het verwachte type ontsteker(s);
- de horizontale afbakening van het verdacht gebied;
- de verticale afbakening (diepteligging van CE) van het verdacht gebied, mits opgenomen in de opdracht.

Bij het aanmerken van verdachte gebieden geldt, dat dit in principe alleen mogelijk is, indien via luchtfoto's of kaartmateriaal met voldoende detailniveau een locatie van een indicatie voor de aanwezigheid van CE kan worden vastgesteld.

Het resultaat van de beoordeling van het bronnenmateriaal met behulp van het GIS wordt gepresenteerd op de CE-bodembelastingkaart. In tegenstelling tot wat de naam 'CE-bodembelastingkaart' kan doen vermoeden, betekent de eventuele aanwezigheid van op CE verdachte gebieden op de CE-bodembelastingkaart niet, dat naar inschatting van de stellers op die locaties pertinent CE aanwezig zullen zijn. Omgekeerd betekent de eventuele afwezigheid van op CE

verdachte gebieden op de CE-bodembelastingkaart niet, dat naar inschatting van de stellers op deze locaties pertinent géén CE aanwezig zullen zijn. Of de bodem daadwerkelijk is belast met CE, kan alleen worden vastgesteld via fysieke explosievenopsporingswerkzaamheden. Dergelijke werkzaamheden kunnen in principe alleen doelmatig worden uitgevoerd wanneer een volledig vooronderzoek conform WSCS-OCE voor het betreffende gebied is uitgevoerd.

Verantwoording

- Het vooronderzoek is uitgevoerd door historisch onderzoeker A.M. Broers MA;
- Het GIS en het kaartmateriaal in bijlage 3 zijn vervaardigd door GIS-deskundige G.J. van Dam MSc;
- Het vooronderzoek is (mede) beoordeeld door Senior OCE-adviseur A.H. Meijers;
- De luchtfoto-interpretatie (zie 3.15) is uitgevoerd door (G.J. van Dam en T.A. Blok), beiden deskundig op het gebied van luchtfoto-interpretatie;
- Bovengenoemde personen werken onder verantwoordelijkheid van H. van Driel, die kennis heeft genomen van de inhoud van deze rapportage.

Archivering

De gegevens die tijdens dit onderzoek zijn verzameld en beoordeeld, alsmede de rapportage en CE-bodembelastingkaart, zijn door Saricon gearhiveerd onder het projectdossier met projectnummer 16S147. Gegevens benodigd voor een vervolgstap in het proces van opsporen van CE zijn in dit projectdossier te vinden. Zij zijn, voor zover niet in deze rapportage beschreven, op aanvraag bij Saricon beschikbaar. Projectdossiers worden minimaal tien jaar bewaard.

3 Inventarisatie bronnenmateriaal

3.1 Eerder uitgevoerd onderzoek

Voor dit vooronderzoek heeft Saricon rapportages van eerder uitgevoerde vooronderzoeken CE en/of explosievenopsporingswerken bestudeerd voor locaties in (de nabijheid van) het onderzoeksgebied.

Saricon heeft hiertoe het eigen bedrijfsarchief geraadpleegd. Voorts heeft Saricon op 28 november 2016 schriftelijk contact opgenomen met de gemeente Oosterhout om informatie in te winnen over eventueel door derden uitgevoerde onderzoeken. De gemeente heeft 10 stukken aangeleverd.

3.1.1 Rapportages Derden

Saricon heeft, conform het WSCS-OCE, navraag gedaan naar CE-gerelateerde onderzoeken die in het verleden in de omgeving van het onderzoeksgebied zijn uitgevoerd. Bij Saricon zijn de onderstaande in de omgeving van het onderzoeksgebied uitgevoerde vooronderzoeken bekend:

- 'Vooronderzoek Conventionele Explosieven Dorst, gemeente Oosterhout', Saricon, kenmerk 72468-VO, d.d. 7 mei 2009'.
- 'Vooronderzoek Conventionele Explosieven de Warande te Oosterhout, Saricon, kenmerk 12S044-VO, d.d. 16 april 2012' (Onderzoeksgebied ligt 1,8 km van het huidige onderzoeksgebied en is daarom niet relevant voor het huidige onderzoeksgebied).
- 'Vooronderzoek Conventionele Explosieven Faunapoelen Boswachterij Dorst, gemeente Oosterhout, Beo-Bom, kenmerk 2015-39-VO, d.d. 1 mei 2015' (Een noordelijke deel van het onderzoeksgebied is niet verdacht verklaard. Dit deel heeft overlap met het huidige onderzoeksgebied. Het zuidelijke deel van het onderzoeksgebied ligt 1,5 km ten westen van het huidige onderzoeksgebied en is daardoor niet relevant).
- 'Vooronderzoek Conventionele Explosieven gasleidingtracé Roosendaal- Boxtel, T&A Survey, kenmerk 0212GPR2960, d.d. 10 augustus 2012' (Het onderzoeksgebied ligt 200 meter ten zuiden van het huidige onderzoeksgebied en bevat geen relevante meldingen voor het huidige onderzoeksgebied).

Dit vooronderzoek naar het onderzoeksgebied de Hoevestraat- Wethouder van Dijklaan is een aanvullend onderzoek van 'Vooronderzoek Conventionele Explosieven Dorst, gemeente Oosterhout', Saricon, kenmerk 72468-VO, d.d. 7 mei 2009'. De reden hiervoor is dat het vooronderzoek uit 2009 niet meer voldoet aan de eisen van het WSCS- OCE. Daarnaast ligt het huidige onderzoeksgebied ten noorden van het onderzoeksgebied uit 2009. Het onderzoeksgebied te Dorst werd in 2009 geheel verdacht verklaard op CE. Echter vormen het huidige onderzoeksgebied en het onderzoeksgebied uit 2009 geen overlap. Daarom zal er naar het onderzoeksgebied de Hoevestraat- Wethouder van Dijklaan een volledig vooronderzoek worden gedaan.

3.1.2 Opsporing

'Proces- Verbaal van oplevering de Boswachterij te Dorst, Heijmans Wegen BV/Bodemspecialismen, kenmerk Wvb-150170, d.d. 28-08-2015.' In het Proces- verbaal wordt vermeld dat in de Boswachterij te Dorst 2 Engelse brisantgranaten van 25 pond zijn gevonden en overgedragen aan de EODD. Dit opsporingsgebied ligt minimaal 180 meter van het onderzoeksgebied.

3.2 Literatuur

Voor dit onderzoek is literatuur bestudeerd. Het betreft zowel overzichtswerken over het verloop van de lucht- en grondoorlog in Nederland, als streekgebonden literatuur. Voor een overzicht van de geraadpleegde werken, zie bijlage 2. Hieronder zijn de bevindingen weergegeven.

Meidagen 1940

Op het (grond) –gebied van de gemeente Oosterhout hebben nauwelijks oorlogshandelingen plaatsgevonden. Ten noorden van Oosterhout trokken Duitse troepen via de Moerdijkbruggen verder Nederland in. Alle bruggen rondom Oosterhout werden opgeblazen door het Duitse leger. Behalve de brug over het Wilhelminakanaal in de Goorstraat.²

² J. van Alphen, *Oosterhout 1944- 1945* (Breda 1985) blz. 7

Geraadpleegde bronnen

A. Amersfoort, en P. Kamphuis (red.), *Mei 1940. De strijd op Nederlands grondgebied* (Den Haag 2012)

Pagina	Datum	Inhoud
Niet van toepassing	Niet van toepassing	Niet van toepassing

V.E. Nierstrasz, *De strijd op Nederlands grondgebied tijdens de Wereldoorlog II, Hoofddeel III / Deel 2, onderdeel B. De krijgsverrichtingen in de buitenprovinciën* (1953)

Pagina	Datum	Inhoud
280	12 mei 1940	'In Oosterhout stond een Franse post bij het Wilhelminakanaal, waardoor C. Peel Div. werd versterkt in zijn mening, dat de Franse opmars in volle gang was.'
290	10 mei 1940	'Majoor Michon wenste zich eerst te beveiligen en te verkennen en deed de door de Nederlandse springploegen bezette bruggen over het Markkanaal en over het Wilhelminakanaal bij Oosterhout bezetten, om te beletten, dat deze werden vernield.'
292	11 mei 1940	'Groupement Lestoquio had te 8.00 van de 11 ^e Mei het Wilhelminakanaal bezet(...) en met 2 ^e G.R.C.A. van de brug in de weg Tilburg – Dongen tot en met de bruggen bij Oosterhout. Een versterkt eskadron, geposteed te Rijen, bewaakte de bruggen tot en met die bij Dongen; een versterkt eskadron bewaakte de vier bruggen bij Oosterhout.'
306	11 mei 1940	'De Vak C. besloot daarop (het was 11 mei 22.00), zich via Oosterhout naar Princenhage te begeven, waar hij vernam, dat de St. van Peel Div. inmiddels naar Roosendaal was vertrokken(...).'

Duitse bezettingsjaren

Tijdens de Duitse bezettingsjaren werd Oosterhout en omgeving bezet door de 711^e Infanterie divisie. Zij bleven tot vlak voor de bevrijding aanwezig in Oosterhout.³ In de loop van de vier oorlogsjaren stortten in de buurt van Oosterhout enkele vliegtuigen neer.⁴ Deze zullen later nog aan bod komen.

De bevrijding

Geraadpleegde bronnen

C. Klep & B. Schoenmaker, *De bevrijding van Nederland 1944- 1945. Oorlog op de flank ('s- Gravenhage 1995)*

Pagina	Datum	Inhoud
219	28 oktober 1944	'De Polen waren de enige die deze dag vooruitgang van enige betekenis boekten. Vanuit oostelijke richting zetten zij de aanval op Breda in. De Duitsers waren niet van plan deze stad, waar zich de 711 ^e Infanteriedivision bevond, hardnekkig te verdedigen. Hun grootste belang was het openhouden van de terugtochtroute naar Oosterhout. Zodoende viel Breda op 29 oktober tamelijk eenvoudig in Poolse handen.'

G.J. Zwanenburg, *En nooit was het stil. Kroniek van een luchtoorlog. Deel 2. Luchtaanvallen op doelen in en om Nederland ('s- Gravenhage 1993)*

Pagina	Datum	Inhoud
257	20 juli 1944	'In de middag werden vier Spitfires uitgestuurd voor patrouillevluchten in het gebied van Dordrecht en Heusden (...) treffers geplaatst op een vrachtwagen (...) en een fabriek in Oosterhout'

J. van Alphen, *Breda bevrijd, oktober 1944* (Dorst 1994)

Pagina	Datum	Inhoud
3	27 oktober 1944	'De 1 ^e Poolse Pantserdivisie kreeg opdracht om op 27 oktober vanuit Alphen op te rukken naar Oosterhout. (...) Op de mistige morgen van 27 oktober 1944 begonnen de Polen alleen aan de opmars want op luchtsteun hoefden ze met dit grondzicht niet te rekenen.'
3	28/29 oktober 1944	'Omdat aan de overkant het Wilhelminakanaal vanuit het oosten in snel tempo de 7 ^e Engelse Pantserdivisie ook naar Oosterhout oprukte werd in de nacht van 28/29 oktober de aanvalsrichting van de Polen en ook die van de Amerikanen een kwartslag naar links gedraaid.'

³ Ibidem, blz. 22

⁴ Ibidem, blz. 17

Pagina	Datum	Inhoud
45	28 oktober 1944	'Pas laat in de namiddag vertrokken twee van de Duitse tanks naar Oosterhout.'
57	29 oktober 1944	'Omdat de Polen in de buurt van de steenfabriek, dus ten noorden van de spoorlijn, Duitsers rond zagen scharrelen werd er stevig door tanks op de steenovens geschoten. De Polen gebruikten daarvoor granaten met vertragende werking.'

J. van Alphen, *Oosterhout 1940- 1945 (Breda 1985)*

Pagina	Datum	Inhoud
59	Nacht van 29/30 oktober 1944	'In de nacht van 29 en 30 oktober maakten de Engelsen voorbereidingen om verder op te rukken naar Oosterhout. De beide vooruitgeschoven tankeskadrons kregen ieder een compagnie infanterie van het 1/7 Queens Royal Regiment toegevoegd.(...) In Oosterhout steeg de spanning. Men hoorde vanuit het zuidoosten steeds meer oorlogslawaai. Het doffe gedreun, dat al langer in de verte werd gehoord, was nu duidelijk te onderscheiden als het ontploffen van granaten.(...) De Engelsen hadden dat waarschijnlijk in de gaten en om de vluchtende vijand tot wat meer spoed te manen begonnen ze zondagavond 29 oktober de oostkant van Oosterhout en de Veerseweg met artillerie te beschieten.' (Dit was enkele kilometers ten noorden buiten het onderzoeksgebied)
68	30 oktober 1944	'In de loop van de dag werd heel Oosterhout door de Engelsen in bezit genomen. Zodoende kwamen ze ook terecht bij de vernielde brug in de Bredaseweg bij Houthandel Simons.' (Dit lag minstens 1 kilometer ten noordwesten van het onderzoeksgebied)
76	30 oktober 1944	'Aan de westkant van het Wilhelminakanaal had zich inmiddels de goed bewapende 711 ^e Duitse Infanterie genesteld. Het kwam meteen op 30 oktober, over het kanaal heen, tot felle vuurgevechten. Dezelfde dag begonnen de Duitsers de stad ook met artillerie te beschieten. Zware granaten, die veel schade veroorzaakten, verlamden het dagelijks leven.' (Het Wilhelminakanaal ligt 1,5 km ten noorden van het onderzoeksgebied)
111	15 februari 1945	'Er kwamen in de gemeente Oosterhout nog al wat vliegende bommen voortijdig naar beneden. Meestal veroorzaakte dat alleen grote materiële schade maar op 15 februari 1945 viel een V1 op de boerderij van A. Bogers Leijsendwardsstraat 47.' (Deze locatie ligt 3 km ten noorden van het onderzoeksgebied)
111	4 mei 1945	'Op 4 mei 's avonds werden boven Oosterhout nog vier vliegende bommen waargenomen.'

P. de Schipper, *'Bij de bevrijding begon de oorlog' (Werkendam 2005)*

Pagina	Datum	Inhoud
33	29/29 oktober 1944	'De Engelsen kwamen via de Bredaseweg, maar het waren geen Engelsen, het waren Polen.'(...) Tot er Poolse tanks kwamen, op dat moment gingen de Duitsers er pas echt vandoor.'
55	30 oktober 1944	'In Oosterhout wordt hier en daar nog geschoten. Het dagboek van een Britse eenheid woestijnratten vertelt daarover: "toen we Oosterhout binnenreden, werden we hevig bestookt met mortieren." (...) Later die middag arriveren er meer Engelsen: met tanks en met licht geschut, brencarriers in het centrum van Oosterhout. De Geallieerden hebben dan tot het Markkanaal alles onder controle.'

Eind oktober 1944 werd de bevrijding van Oosterhout bewerkstelligd door Engelse en Poolse troepen. De 7^e Engelse Pantserdivisie rukte vanuit het oosten op naar Oosterhout. Vanuit het zuiden vielen op 29 oktober 1944 de Poolse militairen Duitse troepen aan die zich in de buurt van de steenfabriek in Dorst begaven, de steenfabriek lag 180 meter buiten van het huidige onderzoeksgebied. De Poolse troepen gebruikten tanks en schoten met granaten met een vertragende werking. Op 30 oktober 1944 werd heel Oosterhout in bezit genomen door de Engelse troepen. De Duitse troepen wachtte het Engelse leger op aan de westkant van het Wilhelminakanaal. Op 30 oktober kwam het tot vuurgevechten tussen de Engelse militairen en de 711^e Duitse Infanterie.

Zie paragraaf 4 voor een beoordeling van de oorlogshandelingen op 29 oktober 1944.

Vliegtuigcrashes

In 2008 is voor het eerst het verliesregister van de Studiegroep Luchtoorlog 1939-1945 (SGLO) samengesteld. Dit register, dat van tijd tot tijd wordt geüpdate aan de hand van nieuw beschikbaar komende historische informatie, betreft

een in verregaande mate correct en volledig overzicht van de verliezen van militaire vliegtuigen die in de Tweede Wereldoorlog op Nederlands grondgebied hebben plaatsgevonden.⁵

Saricon heeft het verliesregister geraadpleegd om inzicht te krijgen in vliegtuigcrashes die mogelijk relevant zijn voor het onderzoeksgebied. In het register zijn enkele geregistreerde verliezen aangetroffen met de locatieverwijzingen 'Oosterhout' en 'Dorst'. Dorst valt onder de gemeente Oosterhout. Deze plaats is geselecteerd, omdat Dorst op 500 meter afstand van het onderzoeksgebied ligt. Het SGLO bevat 6 vermeldingen voor Oosterhout en 3 vermeldingen voor Dorst.

Vliegtuigcrashes Oosterhout

Nummer	Datum	Tijd	Locatie	Type toestel	Eenheid	Relevantie
T0602	13 mei 1940	06.50	Oosteind- Rijnsdijk Oosterhout	Defiant L6977	264 Sqdn RAF	Nee, ruim 5 km buiten het onderzoeksgebied neergestort.
T1956	20-21 december 1942	20.20	Proostensteeg Den Hout 3 km noordwesten van Oosterhout	Lancaster ED347	9 Sqdn RAF	Nee, ruim 5 km buiten het onderzoeksgebied neergestort.
T2214	26-27 april 1943	03.39	Oosterhout Heikant	Wellington HE693	420 Sqdn RAF	Nee, ruim 2 km buiten het onderzoeksgebied neergestort.
T3452	22 februari 1944	11.10	Technologieweg Oosterhout	B- 26	USAAF	Nee, ruim 6 km buiten het onderzoeksgebied neergestort.
T3879	20-21 juli 1944	01.40	Nabij Stelvenseweg 19 Oosterhout	Lancaster R5904	15 Sqdn RAF	Nee, ruim 6 km buiten het onderzoeksgebied neergestort.
T5065	1 januari 1945	-	4 km ten oosten van Oosterhout	Bf 109	4./JG 77 Luftwaffe	Nee, de locatie verwijzing meld 4 km ten oosten van Oosterhout. het onderzoeksgebied ligt in het zuiden van Oosterhout. het vliegtuig is dus ruim uit de buurt van het onderzoeksgebied neergestort

Vliegtuigcrashes Dorst

Nummer	Datum	Tijd	Locatie	Type toestel	Eenheid	Relevantie
T0953	17-18 februari 1941	20.46	Dorst op de Breevelden	Ju 88	4/NJG 2 Luftwaffe	Mogelijk relevant voor het onderzoeksgebied
T4868	29 december 1944	12.50	Honderd Bunderweg noordoosten van Dorst	Spitfire	127 Sqdn RAF	Nee, betreft een noodlanding ruim 500 meter buiten het onderzoeksgebied
T5304	24 februari 1945	09.40	1 km oosten van Dorst neergestort	Typhoon	193 Sqdn RAF	Nee, locatie ligt ruim 600 meter buiten het onderzoeksgebied.

Zie paragraaf 4 voor een beoordeling van de melding van 17-18 februari 1941.

3.3 Regionaal Archief Tilburg

In het Regionaal Archief Tilburg, in Tilburg worden de archiefstukken van de gemeente Oosterhout bewaard en zijn de volgende archieven en dossiers geraadpleegd:

⁵ Dit register werd in samenwerking met het Nederlands Instituut voor Militaire Historie in Den Haag opgesteld en is via de website, in de vorm van een digitale database, te raadplegen.

Luchtbeschermingsdienst

De luchtbeschermingsdienst was tijdens de Tweede Wereldoorlog verantwoordelijk voor het geven van luchtalarm bij bombardementen, het controleren van verduisteringsmaatregelen en het opnemen van schade na uitgevoerde bombardementen. Idealiter worden bij het archiefonderzoek – door de luchtbeschermingsdienst, politie of marechaussee opgestelde – processen-verbaal aangetroffen van plaatsgehad hebbende luchtaanvallen, of andere gedetailleerde verslagen van luchtaanvallen. De beschikbaarheid van dergelijke documenten wisselt sterk per luchtbeschermingsdienst-archief. In het geval van de gemeente Oosterhout is het archief van de Luchtbeschermingsdienst online beschikbaar op de website van het Regionaal Archief Tilburg. Het archief bevat rapporten uit de periode van 29 maart 1941 tot 1 juli 1945. Over de gebeurtenissen van vóór 29 maart 1941 in Oosterhout zijn in het archief van de Luchtbeschermingsdienst geen stukken beschikbaar en daardoor niet te raadplegen.

- **Luchtbeschermingsdienst van de Gemeente Oosterhout, 1941-1945 (toegangsnummer 3119)**

Geraadpleegde stukken

Inventarisnummer	Omschrijving	Relevant
3119	Luchtbeschermingsdienst van de Gemeente Oosterhout, 1941-1945, 7 januari 1944 – 1 juli 1945	Ja

Mogelijk relevante stukken

Inventarisnummer	Inhoud
3119	'31 januari 1944, 15.30 Politie meldt afw., Granaat in Bredaseweg ontploft bij Verkooijen (...)'
	'9 februari 1944, 18.25 De Heer G. v. Dongen Heikantschestraat 8 meldt. Een granaat of ander projectiel gevallen en ontploft in een moestuin achter zijn woning (...)'
	'14 februari 1944, 11.51 Dorst 218 meldt: Niet ontplofte projectielen (afweer) garage Steenfabriek en Bavelse(...)'
	'14 februari 1944 15.30 Kuijten gaat voorzien van rode vlaggen en een waarschuwingsbord (...) naar een niet ontplofte bom in de (S)etterstraat.'
	'10 maart 1944, 12.50 De heer van Ham Warandelaan doet aangifte van het vinden van een projectiel op zijn land(..)' 13.30 (..) ingesteld onderzoek blijkt dat bovengenoemde projectiel ruim drie meter diep zit en dus geen gevaar oplevert'
	'13 maart 1944 14.00, V. Wijgerden Boschstraat 92 meldt: op akker aan de Setersches-trek is vermoedelijk een afweergranaat ingeslagen (...)'
	'20 mei 1944 12.25, Politie meldt: blindganger J.v. Dommelen Tilburgscheweg.'
	'5 oktober 1944, 11.00, (...) Fabriek en houten schuur v. Laarhoven door bombardement verwoest (...)'
	'15 november 1944, 9.12, (..) meldt niet ontplofte granaat in de Ambachtsehoeve gevonden. Horsten uitgezonden om onderzoek in te stellen (...) 9.20, Horsten breng handgranaat op den c.p. (...)'
	'6 januari 1945, 12.00 Na onderzoek blijkt dat er een granaat is ingeslagen in de Waranda. (de werkplaats van Schelden is geraakt.)'
	'14 januari 1945, 18.32 Torenwacht meldt afweer richting Warande zien steekvlam in die richting' Kuijten gaat (...) naar een niet ontplofte bom in de Achterstraat.'
	'15 januari 1945, 10.20 v. Mook uit Dorst meldt: VI gevallen te Dorst'
	'19 januari 1945, 8.18 Granaatinslag Bredascheweg 65(...)'
	'28 januari 1945, 13.37 Pol. Meldt dat bij (...) Eikdijk (achter woonhuis) een afweergranaat (blindganger) is ingeslagen. 15.43, (...) brengen 2 afweergranaten van (...) Eijkdijk op c.p. (...)'
	'12 februari 1945, 9.40 Maas meldt: kinderen spelen met projectielen bij Molen Tilburgscheweg (...)
	'2 maart 1945, 3.00 Torenwacht meldt Vliegende bom in Z.W. richting. 3.02 Torenwacht meldt Vliegende bom in Z.W. richting. 3.27 Torenwacht meldt twee Vliegende bom in Z.W. richting. 4.10 Torenwacht meldt twee Vliegende bom in Z.W. richting. 4.19 Torenwacht meldt twee Vliegende bom in Z.W. richting. 4.27 Torenwacht meldt Vliegende bom in Z.W. richting.

Inventarisnummer	Inhoud
	5.00/5.03 Torenwacht meldt vier Vliegende bom in Z.W. richting. Waarvan een brandende'
	'3 maart 1945, 15.30 Torenwacht meldt vliegende bom valt in Willemspolder'
	'5 maart 1945 Mej Meeuwissen (...) het vinden van een blindganger afw. Op haar land te Seters.'
	'8 maart 1945, 16.30, Torenwacht meldt vliegende bom gevallen richting Bunthoef'
	'13 maart 1945, 16.00 (...) een onderzoek ingesteld en meldt dat de granaat in de Blikstraat zo diep zit dat hij geen gevaar oplevert'
	'25 maart 1945. 16.25 Torenwacht meldt: vermoedelijk V.I. neergestort links van Dorst'
	'27 april 1945, 17.15, (...) gaan naar katjeskelder een onderzoek instellen naar waar-schuwingstekens te plaatsen bij een projectiel. 18.30 (...) geen projectiel gevonden'

In de rapporten van Luchtbeschermingsdienst van de gemeente Oosterhout zijn de meldingen van 13 maart 1944, 14 februari 1944/45 en 5 maart 1944/45 mogelijk relevant voor het onderzoeksgebied. Zie paragraaf 4 voor een beoordeling van deze informatie.

➤ **Gemeentepolitie Oosterhout 1920-1994 (toegangsnummer 2007)**

Geraadpleegde stukken

Inventarisnummer	Omschrijving	Relevant
227	Luchtbeschermingsdienst, Dagrappporten 1 januari 1944 t/m 14 mei 1944, 1944	Ja
238	Oorlogsbuit, bekendmakingen, rapporten, 1944-1946	Ja
399	Bescherming tegen luchtaanvallen WO II, 1940-1945	Ja
400	Bescherming tegen luchtaanvallen WO II, Processen-verbaal en rapporten m.b.t. bominslagen, vliegende bommen, ballonnen ed. 1940-1944	Ja
402	Bescherming tegen luchtaanvallen, WO II, Rapporten 1944	Ja

Mogelijk relevante stukken

Inventarisnummer	Inhoud
227	'4 januari 1944, 15.09: Torenwacht meldt: vliegtuig stort brandend neer r. Bunthoef.' 15.18: "Vliegtuig stort brandend neer te Rijen.'
	'14 januari 1944, 18.32: afweer en steekvlam richting Warande'
	'25 januari 1944, 14.20: (..) meldt vermoedelijk afweergranaat gevallen op de Warande bij Poloveld. Pol.d.g.'
	'31 januari 1944: 15.30 Politie meldt: Afweergranaat op de Bredascheweg ontploft. Omg Verkooijen (...)'
	'20 februari 1944, 19.55: (...) schieten Tilburgscheweg'
	'1 maart 1944, 16.45: A.Spijkers brengt een klein kaliber projectiel op de C.P hetwelk gevonden is in de omgeving van den Hoogen molen.'
	'10 maart 1944, 12.50: Dhr. Stam Warandalaan doet aangifte van het vinden van een projectiel op zijn land (...) 13.30: Bij een door de pol.(..) ingesteld onderzoek blijkt dat b.g. proj = ruim drie meter diep zit en dus geen gevaar oplevert.' 16.00:.. 17.57: B.g. blindganger zit ondergrondswater, de kop die +- 1.50 m. diep zat is meegebracht naar com.p.'
	'13 maart 1944, 14.00: Van Wijgerden Boschstraat 92 meldt dat op akker aan de Seterscheshek is vermoedelijk een afweergranaat ingeslagen (...) 16.00, Kuijten heeft een onderzoek ingesteld en meldt, dat de granaat in de Blikstraat zo diep zit, dat hij geen gevaar oplevert.'
	28 maart 1944, 12.37: Politie meldt dat bij (...) Eijkdijk een afweergranaat is ingeslagen. 15.45 (..) brengen (..) afweergranaat op de C.P. hoofd L.B.D. vernietigd.' 17.00 J. Verhoogen Bredascheweg 45 breng een granaat op de C.P. (...)
	'5 april 1944, 14.30: Mejuffr Meeuwissen, Seer. Lechmeesterstr. 48 meldt het vinden van een blindganger op land te Seters.'
	'17 april 1944 15.07: De heer Nooren meldt het vinden van een afweergranaat achter het A(T)DE terrein.'
	'24 april 1944, 12.40: Bol. Warandalaan 21 meldt: projectiel gevonden vermoedelijk afweergranaat'
	'8 mei 1944, 16.20: (...) Zware ontploffingen waarna veel rook richting Steenfabriek te Reijen.'
238	9 november 1944: 'Op woensdag 8 november 1944 te omstreeks 14 uur, is door mij (...) een onderzoek ingesteld inzake het bezit hebben van goederen afkomstig van de Duitse

Inventarisnummer	Inhoud
	Wehrmacht bij Mathijs Huybrechts, Oude Bredasche Baan 14 te Oosterhout. (..) achttien granaatbussen lagen, in een schuurtje lagen twee ledige granaathulzen (..) deze voorwerpen achtergelaten door de Poolsche soldaten (...) in beslaggenomen en ter plaatse achtergelaten tot deze opgehaald kunnen worden (...)
	23 november 1944: 'De volgende door de Duitsche militairen achtergelaten goederen en voorwerpen zijn nog te Dorst aanwezig: 1e: Een kapot geschoten deels uitgebrande Duitse tank: waarbij nog enkele granaten liggen. De tank staat in de Baarschotschestraat.(...) 6e: Ongeveer 50 granaten 5 cm liggen hier en daar verspreid in het Staatsbosch genaamd de Duiventoren op Oosterhouts grondgebied benevens eenige landmijnen. De plaatsen kunnen worden aangeduid door A. van Dommelen Tilburgscheweg 397.(...) De door O.D. Dorst verzamelde granaten zijn geborgen in een ongeveer 1 meter diepe kuil achter de R.K. meisjesschool te Dorst.'
400	1 juli 1940 '(..) hierbij de opgaaf te doen van luchtaanvallen, welke deze gemeente van 10 mei j.l. tot heden hebben getroffen. (...) 2. te Oosterhout nabij het natuurbad "De Warande" en het pompstation van N.V. Waterleiding Maatschappij Noord- West- Brabant; 3. te Dorst langs den rijksweg Breda- Tilburg.'
	8 juli 1940 '(...)Op vrijdag 10 mei 1940, des namiddags tusschen 3 en 4 uur, verschillende Duitse bommenwerpers boven deze gemeente, en lieten op verschillende plaatsen o.a. omgeving Lukwelberg, Lagemolenpolder, Natuurbad Warande, Waterleiding pompstation en in de Keipolder, bommen vallen die allen ontploften. (...) Vervolgens kwamen drie bommen terecht in de bosschen van de Natuurbad „Warande” terwijl later en wel op zondag 12 mei 1940 een vierde bom aldaar werd neergeworpen. (...) Op het terrein van het pompstation (waterleiding) vielen op een afstand van ongeveer 20 a 25 meter van elkaar acht bommen die door hun explosie al de ruiten van de aldaar staande gebouwen vernielden. '
	4 juli 1940 'Op 10 mei 1940, des namiddags te omstreeks 4.30 uur vlogen laag vliegende vliegtuigen van de Duitse luchtmacht over het dorp Dorst, die ter plaatse een tiental bommen uitwierpen. Een bom kwam terecht op een tweetal langs den Rijksweg staande boomen (..) Een vlak bij deze boomen in een weiland(...) Een andere bom kwam een 400 meter verder terecht op een afstand van 5 meter van een blok arbeiders woningen (...) De andere bommen kwamen in gedeelte bosch en op weilanden terecht. (...) en voorts kwamen nog een 3 tal bommen terecht in een wei- en bouwland, op eenige afstand van de Spoorlijn Breda- Tilburg.'
	17 februari 1941 'Op heden den zeventienden februari 1941 des namiddags te omstreeks 9.00 uur (..) even tevoren onder Dorst, ter plaatse genaamd Breevelden, een vliegtuig was neergestort en dat dit thans in brand stond. (...) Op genoemden datum des namiddags te omstreeks 8.45 uur is een Duitsch legervliegtuig (...) op de Breevelden onder Dorst, in de nabijheid van den Rijksweg Breda- Tilburg brandend neergestort.'
402	20 mei 1944 '12.25, Torenwacht meldt: blindganger bij J. van Dommelen Tilburgsche weg'
	15 februari 1944, 11.51: 'Dorst 218 (...) Niet ontplofte projectielen (afweer) garage steenfabriek en Bavelse straat. (...)

In de rapporten van de Gemeentepolitie van Oosterhout zijn verschillende meldingen te vinden over luchtaanvallen op de gemeente Oosterhout, waaronder van de Luchtbeschermingsdienst. De meldingen over inslagen in Seters op 13 maart 1944 en nabij en in Dorst op 10 mei 1940 zijn mogelijk relevant voor het onderzoek. Zie paragraaf 4 voor een beoordeling van deze informatie.

Oorlogsschaderapporten

Oorlogsschaderapporten kunnen bijvoorbeeld opgaven van schade aan de schade-enquêtecommissie betreffen. Deze schade-enquêtecommissie is na de Tweede Wereldoorlog door het ministerie van Financiën in het leven geroepen om geleden oorlogsschade te registreren en te taxeren voor vergoeding. Maar – en dit kon verschillen per gemeente en per provincie – er zijn diverse andere soorten oorlogsschaderapporten bekend, zowel uit de periode Tweede Wereldoorlog als uit de naoorlogse periode. Oorlogsschaderapporten zijn in vergelijking met processen-verbaal of andere gedetailleerde verslagen van luchtaanvallen minder geschikt voor gebruik in de fase 'beoordeling bronnenmateriaal' van het vooronderzoek CE. De aard en concrete locaties van de oorlogshandelingen zijn in veel gevallen moeilijk uit de documenten te herleiden. In het geval van de gemeente Oosterhout is het raadplegen van oorlogsschaderapporten nuttig voor het onderzoek, omdat de rapporten meldingen bevatten van schade door onder andere V1- inslagen.

➤ Gemeentebestuur van Oosterhout, (1921) 1934 – 1946 (toegangsnummer 2091)

Geraadpleegde stukken

Inventarisnummer	Omschrijving	Relevant
66	Stukken betreffende de opgave van oorlogsschade aan wegen en woningen	Ja
569	Stukken betreffende de opgave van beschadigde gebouwen 1940- 1945	Ja
661	Stukken betreffende de opgave en de behandeling van niet ontplofte munitie, 1940- 1946	Ja
829	Stukken betreffende oorlogsbuit, 1945	Nee
884	Stukken betreffende de vordering van gebouwen en terreinen door de Duitse Wehrmacht, 1941- 1944	
885	Stukken betreffende de vordering van gebouwen van particulieren in de periode 1944-1945 voor de geallieerde strijdkrachten, 1944-1948	Ja
886	Stukken betreffende de inkwartiering van soldaten van de Duitse Wehrmacht, 1940-1944.	Nee
890	Stukken betreffende de hulpverlening aan getroffen van oorlogshandelingen, 1940-1945	
895	Oorlogsschade particuliere eigendommen, 1940-1946	
919	Nederlandse Vereniging voor Luchtbescherming, afdeling Oosterhout. Organisatie en ledenlijsten, 1941-1943	
920	Bescherming Bevolking tegen Luchtaanvallen: indelingsstaten inzake personeel, 1941-1943	
922	Bescherming Bevolking tegen Luchtaanvallen: organisatieschema's, luchtbeschermingsplan, functionarissen, samenwerking, materieel, 1936-1941	
923	Bescherming Bevolking tegen Luchtaanvallen: maatregelen en voorschriften, 1937-1941	
926	Bescherming Bevolking tegen Luchtaanvallen, Commandopost en uitkijkpost, Schuilkelders, voertuigen etc., 1939-1942	
1010	Landsverdediging, schietterrein Duitse Weermacht, verdedigingswerken, inkwartieringsruimten, 1940-1945	

Mogelijk relevante stukken

Inventarisnummer	Inhoud
66	11 april 1946 'Woonhuizen Dorst Rijksweg. Woning nr. 197: granaatvuur en inslag V1.'
569	31 december 1940 'Ter voldoening aan de circulaire van 4 december (...) deelen wij u mede, dat door bominslag 19 december jl. in de landbouwersbedrijven van Adr. Jansen, Steenovensche baan 35 en G. van Dun, Steenovensche baan 29, beiden te Oosterhout (...).'
	14 februari 1945 ' De schade toegebracht aan het pand van de Firma Adr. Huyhen en Zonen (...) aan woonhuis en winkel ten gevolge van bominslag (...).'
	19 september 1945 'No. 86 Het pand van de Kind. Van Loon (...) maar inwendig geheel verwoest is door een voltreffer welke in is geslagen.'
661	4 juni 1940 'Landmijnen: (...) 1 te Dorst aan den rijksweg Breda- Tilburg, ongeveer bij K.M. paal 38; 1 te Dorst aan de Groenstraat, hoek rijksweg Breda- Tilburg. Handgranaten: 1 Hollandsche Verdedigingshandgranaat te Dorst aan de Oude Tilburgschebaan; (...).'
	7 juni 1940 '(...) dat binnen deze gemeente zijn gevonden: Één landmijn van +- 100 m. voor Kp. 38. Gezien vanaf kom Dorst rechts van den weg (rijksweg Breda- Tilburg) 1 ongesprongen projectiel in de Spoorstraat Dorst.'
	"Lijst van onontplofte projectielen "de Toekomst", Bredascheweg, straatzijde In tuin tusschen Geelhuis en van Gool Warandelaan 35, 2 in de Keuken (adres is Kerkstraat 1)
	7 november 1945 'Dorst: vermoedelijk 1 landmijn in de buurt van de Leemputten, plaats bekend politiepost.'
	23 december 1944 'Neerstorten van vliegende bommen. In de Leverstraat te Dorst. Geen schade'

Inventarisnummer	Inhoud
	27 december 1944, "Dortsche Akkers" te Dorst op 25 meter afstand van den Rijksweg. Zeventig tal huizen en boerderijen beschadigd (...). 16 januari 1945, 5 meter achter de boerderij van M. Brooijmans, Bavelstraat no. 24 te Dorst.(...).
	16 februari 1945, In een weiland, in gebruik bij J. van Dorst, Setersche weg 9(...)
	6 maart 1945, in het gedeelte van het Staatsbosch, genaamd "de vijftig bunder". (...)
	6 maart 1945, Eindsche pad, ter plaatse genaamd "Geurkens" op 250 meter afstand van het perceel Eindsche pad 13 bewoond door A. Gommers. (...)
	21 maart 1945, Bavelse straat. Perceel toebehoorde aan de Wed. van Geel, Groenstraat 12 Dorst. (...)
885	17 augustus 1946 'Arendstraat 11 (...) het huis gevorderd werd door 120 British Town Major Unit tot 8 november 1945 (...)

In de oorlogsschaderapporten van het Gemeentebestuur van Oosterhout staan stukken betreffende oorlogsschade en opgaven van niet ontplofte munitie. In deze rapporten zijn de volgende meldingen mogelijk relevant voor het onderzoeksgebied: het neerstorten van een vliegende bom op 16 februari 1945 in een weiland te Seters en op 6 maart 1945 in het Staatsbosch. Zie paragraaf 4 voor een beoordeling van deze informatie.

➤ **Gemeentebestuur van Oosterhout, (1915) 1947 - 1980 (1981) (toegangsnummer 3109)**

Geraadpleegde stukken

Inventarisnummer	Omschrijving	Relevant
47	Stukken betreffende de Bevrijdingsdag op 30 oktober 1944. 1944- 1945	Nee
52	Stukken betreffende de staat van oorlog en beleg: 1939- 1945	
306	Overzichten van schades door oorlogsgeweld, 1945-1951.	
307	Rapporten van oorlogsschade aan gemeentelijke gebouwen en woningen, 1946-1957.	Ja
879	Overzicht van door oorlogsgeweld beschadigde panden, 1945-1965.	Nee
1456	Opgraven van landmijnen en projectielen, onschadelijk maken V1 en verwijderen explosieven op het 'bommenveld' aan de Vijfeikenweg 1945-1979.	Ja
1863	Vijfeikenweg oost: aanleg en riolering, groenvoorziening en onderzoek naar aanwezigheid van een V1-bom	Nee
2515	Opgave van mitrailleurkasten, proces-verbaal van opgeruimde stukken, kapot geschoten tanks als gevolg van de bevrijding in 1944, 1947-1963.	Nee

Mogelijk relevante stukken

Inventarisnummer	Inhoud
307	10 november 1948 ' (...) 8 huizen Rijksweg Dorst nrs. 183- 197. (...) oorlogshandelingen, granaat- en V1- inslagen dreunen van geschut (...)'
	'Nr.29 Woonhuizen Dorst Rijksweg. Woning nr. 197: granaatvuur en inslag V1.'
	7 oktober 1955 '(...) Politiewoning Rijksweg Dorst 123. Schade als gevolg van oorlogshandelingen oktober- december 1944 (...).'
1456	'(...) dat de navolgende luchtaanvallen op onze Gemeente hebben plaats gehad: (...) 2o. te Oosterhout nabij het Natuurbad "de Warande" en het pompstation der Noord, West, Brabantsche Waterleiding Mij. 3o. te Dorst langs de Rijksweg Breda- Tilburg.'
	21 januari 1970 'Naar aanleiding van de graafwerkzaamheden naar een vermeende V1 op het Industrierrein aan de Vijfeikenweg (...) De grond is door de ontgraving geroerd geworden tot een diepte van +- 4 m minus maaiveld en kan derhalve niet meer geschikt geacht (...) Om de werkzaamheden niet onnodig te laten stagneren moge ik om spoedig uitsluitel verzoeken.'
	7 november 1971 '(....) oude munitie hebben aangetroffen op het voormalige Bommenveld in de bossen langs de Vijfeikenweg. Op zaterdag 6 november 1971, heeft een zoon van melder weer een aantal granaten en patronen in bedoelde bossen aangetroffen. De Duitsers hebben toentertijd het bommenveld opgeblazen, waarbij vermoedelijk een groot

Inventarisnummer	Inhoud
	aantal munitie in de ronde is (...) en is blijven liggen. (...) Bedoeld terrein is zeer gevaarlijk omdat daar meerdere lucht doelgranaten liggen waarvan de ontsteking in de kop nog geheel intact is. Bedoeld bommenveld is gelegen links van de 3 ^e . bosdreef voorbij de Surae weg , gezien vanuit de richting Oosterhout.'
	17 november 1971 '(...) Over de aanwezigheid van gevaarlijke munitie in de Staatsbossen te Dorst (..) aan de Sectie Explosieven Opruimingsdienst te Culemborg opdracht te verstrekken tot ruiming van deze projectielen.'

In de na- oorlogse schaderapporten van het Gemeentebestuur van Oosterhout staan enkele meldingen die mogelijk relevant zijn voor het onderzoeksgebied. Hierbij gaat het om de meldingen van 10 november 1948, 21 januari 1970 en 7 november 1971.

Zie paragraaf 4 voor een beoordeling van deze informatie.

Naoorlogse ontwikkelingen

Het gaat hierbij om meldingen en ruiming van ongesprongen projectielen, bommeldingen, gevonden projectielen, opruimacties 1967-1991. Deze stukken bevatten gedetailleerde informatie met betrekking tot het vinden en ruimen van CE.

➤ Gemeentepolitie Oosterhout 1920-1994 (toegangsnummer 2007)

Geraadpleegde stukken

Inventarisnummer	Omschrijving	Relevant
343	Meldingen ongesprongen projectielen, bommeldingen, gevonden projectielen, opruimacties 1967-1991	Ja

Mogelijk relevante stukken

Inventarisnummer	Inhoud
343	27 januari 1969: 'Deelt de Heer Peters van het zwembad "De Warande" mede, dat bij werkzaamheden op het terrein van het bad een mortiergranaat is gevonden.'
	5 mei 1969: '(...) een melding binnenkwam van het vinden van een granaat. De granaat werd aangetroffen op een perceel grond te Dorst aan de Baarschosestraat 2.'
	19 januari 1970 'De resten van de V1 op het industrieterrein aan de Vijf Eikenweg alhier, zijn door personeel van de Hulpverleningsdienst geruimd. Het betrof hier een geëxplodeerde vliegende bom.'
	4 februari 1970 "Door rapporteur is een projectiel opgehaald nabij een bouwkeet van de Heboma Hij, Lesliestraat alhier. Het projectiel was aldaar tijdens werkzaamheden opgegraven.'
	15 april 1970 'Door de Hr. Van Dijk te Dorst is kennis gegeven dat er een granaat is gevonden bij werkzaamheden in de bossen. De granaat ligt gezien vanuit de richting Oosterhout, de tweede weg rechts voorbij de (?)ursegeweg, vanaf de Vijf Eikenweg ongeveer 550 m links aan de kant van de bosweg.'
	26 december 1970 "(...) dat er in de Staatsbossen, nabij de Steenfabriek, een granaat was aangetroffen. (...) Aangezien deze vastgevroren was heeft hij hem niet op kunnen ruimen.'
	19 augustus 1971 'Deelt de sluiswachter van Sluis L medegedeeld, dat hij daar een handgranaat heeft aangetroffen.'
	4 november 1971 '(...) dat nabij de draaibrug, Bredaseweg, een granaat is gevonden.'
	28 januari 1981 'Met betrekking tot het vinden van explosieven in de Staatsbossen gelegen in de gemeente Oosterhout (..) Op dezerzijds onderzoek is in 1972 te weten van 2.3.1972 tot 28.12.1972 door een van de Explosieven Opruimingsdiensten (..) het z.g. "bommenveld" gelegen in de Staatsbossen (...) geruimd. (...) In augustus 1976 is op dezerzijds verzoek door bovengenoemde dienst de visvijver genaamd "St. Petrus" eveneens gelegen in de Staatsbossen te Oosterhout onderzocht op explosieven. Er is toen een groot aantal explosieven opgespoord en geruimd. (...) Daar betrokkenen verklaarden ook munitie gevonden te hebben nabij het zwembad Surae te Oosterhout (..) De plaatsen die Thielen aanwees alwaar hij explosieven had aangetroffen liggen binnen het gebied dat in 1972 is ont-ruimd.(...) De mogelijkheid is niet uitgesloten, dat indien men bewust naar munitie gaat zoeken en hierbij gaat graven en dergelijke, dat men weleens wat aantreft.'

De melding over opruimacties in het archief van de gemeentepolitie van de gemeente Oosterhout op 28 januari 1981 is mogelijk relevant voor het onderzoek. Zie paragraaf 4 voor een beoordeling van deze informatie.

3.4 Provinciaal Archief

In het Brabants Historisch Informatie Centrum in 's- Hertogenbosch berust het archief van het Militair Gezag in Noord-Brabant. Het Militair Gezag vormde in de periode tussen de bevrijding en de herinstallatie van de Nederlandse regering het bevoegd gezag in de bevrijde delen van Nederland. Het werkte in deze periode samen met de geallieerde bevrijdingslegers en had als taak het (mede) coördineren van het ruimen van mijnen en andere CE. Ook kende het Militair Gezag een sectie luchtbescherming die zich hoofdzakelijk bezighield met de registratie van crashes van Duitse V-wapens.

Aan het hoofd van het Militair Gezag in elke provincie stond een Provinciaal Militaire Commissaris (PMC); het Militair Gezag in elke provincie was verdeeld in verschillende districten. De gemeente Oosterhout viel onder de District Militaire Commissaris (DMC) Breda.

➤ Collectie Archieven Militair Gezag Noord- Brabant, 1944-1946 (toegangsnummer 127)

Geraadpleegde stukken

Inventarisnummer	Omschrijving	Relevant
34	PMC Noord- Brabant: Kaarten, oorlogsschade aan woningen, boerderijen, kerken en andere gebouwen, 1945	Nee
171	PMC Noord- Brabant: Belastingen, deviezen en oorlogsschade, 1944- 1945	Nee
176	PMC Noord- Brabant: Militaire aangelegenheden, 1944- 1945	Nee
211	PMC Noord- Brabant: Rapporten over in januari- maart 1945 in Noord- Brabant neergekomen vliegende bommen V1 en V2, 1945.	Ja
215	PMC Noord- Brabant: Instructies, verordeningen, verslagen en rapporten brandweer en luchtbescherming, 1944- 1945	Nee
216	PMC Noord- Brabant: Opruimen mijnen, 1944- 1945	Nee
218	PMC Noord- Brabant: Vijandelijke luchtlandingen, 1944-1945	Nee
307	PMC Noord- Brabant: Mijnen en andere explosieven, 1944- 1945	Ja
384	DMC Breda: Weekrapporten aan DMC van dienst openbare werken Breda, 1944- 1945	Nee
393	DMC Breda: Rapporten Luchtbeschermingsdienst Breda over neergekomen vijandelijke projectielen, 1944- 1945	Nee
403	DMC Breda: Proces- verbaal ontplofing bij munitiedepot onder Roosendaal, 1945	Nee

Mogelijk relevante stukken

Inventarisnummer	Inhoud
211	,Report re V1 or V2 bombs, fallen in this community (Oosterhout) Dec. 23 1944, 22.15 p.m. Leverstraat Dorst, municip. Of Oosterhout in a field slight glass damage. Dec. 27 1944, 15.- p.m. in "Dortse Akkers" Dorst, mun. Of Oosterhout at a distance op 25 m. of the road. Approx. 70 houses or farms have glass, window or roofo damages. Dec. 29 1944, 19.30 p.m. south of Wilhelminakanaal mun. Of Oosterhout, locally named "Bulthoef" in a meadow. No damage.' (Betreft de bovenstaande melding) 6 januari 1945 , 'In den avond van 23 december 1944, te omstreeks 22.15 uur, (...), dat in de Leverstraat te Dorst, onder de gemeente Oosterhout, op een stuk bouwland een zoogenaamde vliegende bom was neergestort, waardoor een gat van ongeveer 4 x 5 meter en een diepte van ruim 2 meter in den grond was geslagen.' (Betreft de bovenstaande melding) 6 januari 1945 'in den namiddag van 27 december 1944, te omstreeks 15 uur,(...), dat de

Inventarisnummer	Inhoud
	z.g. "Dortse Akkers" te Dorst onder de gemeente Oosterhout op een afstand van ongeveer 25 meter van den Rijksweg een z.g. vliegende bom was neergestort, waardoor een gat van ongeveer 5 meter diameter en een diepte van ongeveer 2 meter was ontstaan.' (Betreft de bovenstaande melding) 6 januari 1945 'In den avond van 29 december 1944, omstreeks 19.30 uur. (...) Op datum en tijdstip voormeld ging over de gemeente een vliegende bom (V.I.), die in zuidelijke richting vloog. (...) Mij bleek toen dat de bom was terecht gekomen in een weiland, gelegen ten Zuiden van het Wilhelminakanaal onder de gemeente Oosterhout, ter plaatse genaamd "Bunthoef". (...) De bom had een gat geslagen van ongeveer 5 meter doorsnede en ongeveer 4 á 5 meter diepte.' '16 januari 1945, 6 a.m. 5 m. behind the farm Bavelstraat Nr. 24 Dorst, municipal of Oosterhout. (...) the afornamed farm is completely demolished and the farms in the neighbourhood are seriously damaged.' (Betreft de melding van 16 januari 1945) 20 januari 1945 'In den voormiddag van 16 januari 1945, te omstreeks 6 uur, hoorden wij in de omgeving van de bebouwde kom te Dorst, gemeente Oosterhout, een geweldige klap. Op grond van het vermoeden, dat er een z.g. vliegende bom was neergestort, (...), dat op een afstand van ongeveer 3 meter achter de boerderij van M. Brooymans, gelegen aan de Bavelstraat te Dorst No. 24, een z.g. vliegende bom was neergestort. (...) De middellijn van het door de V.1. geslagen gat, bedraagt ongeveer 4 meter, terwijl de diepte ongeveer 2 meter bedraagt.' '15 febr. 1945 12.30 1 m. from Leysendwarstraat 47. (...) The house is completely demolished 6 other farms damaged. 23 febr. 1945 0.30 in cultivable land Tilburgsche weg.(...) 16 febr. 1945 in seters in a meadow. Glass and roof damage (...).' (Betreft de melding van 16 februari 1945) 19 februari 1945 'In de nacht van 15 op 16 februari 1945, te omstreeks 1.00 uur, is te Seters onder de gemeente Oosterhout een vliegende bom gevallen in een weiland. (...) De vliegende bom had een diep gat in den grond geslagen met een middellijn van ongeveer 8 meter.' 22 februari 1945 '22.50, in a meadow about 100 m. behind a house of C. v. Dongen. The houses in the neighbourhood are seriously damaged.' 24 februari 1945 '5.30 in the heat situated on the border of a firwood in the municipality of Oosterhout, locally named "Blikken" No damage.' 24 februari 1945 'In de nacht van 22 op 23 februari 1945, te omstreeks 0.30 uur, is in een bouwland, (...) gelegen op een afstand van ongeveer 100 meter van den Tilburgscheweg onder de gemeente Oosterhout een vliegende bom neergestort. (...) De vliegende bom heeft een gat van ongeveer 8 meter middellijn en 2 meter diepte in den grond geslagen (...).' (Betreft de melding op 24 februari 1945 over de "Breevelden") 1 maart 1945 'Op den voormiddag van Zaterdag 24 februari 1945, te omstreeks 9.30 uur, werd mijn aandacht getrokken door een vliegtuig in de lucht, dat veel rook naliet. Even later zag ik, dat bedoeld vliegtuig in brand stond en dat daaruit een persoon met een valschermsprong. (...) stortte het vliegtuig brandend omlaag en kwam terecht op het bouwland van F. Gosens, wonende te Dorst, Rijksweg 260, gelegen op eenigen afstand van den Rijksweg, ter plaatse genaamd de "Breevelden".' 1 maart 1945 'Op 28 februari 1945 werd mij bij geruchte bekend, dat er enkele dagen geleden een vliegende bom was gevallen, ter hoogte van de grens Oosterhout- Teteringen. (...) Op 24 februari 1945, omstreeks 5.30 uur, is een vliegende bom neergestort onder de gemeente Oosterhout, ter hoogte van een heideveld, gelegen aan den rand van een Dennenbosch, ter plaatse genoemd "Blikken". De bom had een gat in den grond geslagen met een middellijn van ongeveer 8 en een diepte van ongeveer 3 meter.' '10 march 1945 in cultivable land, situated about 25 m. from the "Steehovenscheweg". There was material damage. 10 march 1945, 11.45, in a fir-wood near the Tilburg- road in the commune of Oosterhout. a number of firtrees is destroyed.' '6 march 1945 19.45, in cultivable land, situated on the "Eindschepad". Locally named "Geurkens", in het commune of Oosterhout. (...) 6 march 1945, 21.30, in a part of the wood "De Vijftig Bunder", in the commune of Oosterhout. A number of trees in the neighbourhood are destroyed.(...) 8 march 1945, 14.00, in the "Eikdijk" in the commune of Oosterhout in cultivable land.(...) 10 march 1945, 13.10, in cultivable land, situated about 25 m. from the Steelhovenscheweg"(...).' (Betreft de melding op 6 maart 1945) 8 maart 1945 'In den avond van 6 maart 1945, te omstreeks 21.30 uur is in het gedeelte van

Inventarisnummer	Inhoud
	het Staatsbosch, genaamd de "De Vijftig Bunder" onder de gemeente Oosterhout een vliegende bom neergestort. Talrijke in de omgeving staande boomen zijn hierdoor vernield. Ter plaatse is een gat met een middellijn van ongeveer 7 meter en een diepte van ongeveer 2 meter in den grond geslagen.' 8 maart 1945 'In den namiddag van donderdag 8 maart 1945, omstreeks 14.00 uur, werd aan het bureau van de politie alhier medegedeeld, dat in den Eikdijk gelegen onder de gemeente Oosterhout een vliegende bom zou zijn neergestort en geëxplodeerd. (...) De vliegende bom is neergestort en geëxplodeerd in een bouwland in de omgeving van den Eikdijk, gelegen onder de gemeente Oosterhout op den rand van de waterlozing van den Eikdijk die door bedoeld bouwland stroomt. De vliegende bom heeft in het bouwland een krater geslagen van een diepte van ongeveer 5 meter met een middellijn van ongeveer 10 meter.' (Betreft de melding op 6 maart 1945) 9 maart 1945 'Op 6 maart 1945, te omstreeks 19.45 uur, stortte een vliegende bom neer op een perceel bouwland, gelegen aan de Eindschepad, ter plaatse genaamd "Geurkens", onder de gemeente Oosterhout, op ongeveer 250 meter afstand van perceel Eindschepad: 13, bewoond door A. Gommers. De bom had een gat in den grond geslagen met een doorsnede van ongeveer 8 meter en een diepte van ongeveer 2.50 meter.' (Betreft de melding op 10 maart 1945) 12 maart 1945 'Op 10 maart 1945, stortte er een vliegende bom neer op een perceel weiland nabij de Steelhovensche weg onder de gemeente Oosterhout. (...) dat op 10 maart 1945 omstreeks 13.10 uur, een vliegende bom (V.I.) gevallen was op een perceel weiland, gelegen op ongeveer 25 meter vanaf de Steelhovenscheweg en ongeveer 100 meter vanaf perceel No 10, bewoond door A.Nuijten. (...) de vliegende bom (V.I.) had een gat in den grond geslagen van 2.50 meter diep en met doorsnede van 8 meter. In den krater bevond zich een vernield stuk metaal, dat den vorm had van een cylinder en rondom den krater lagen grootere en kleinere stukken metaal verspreid, afkomstig van bedoelde vliegende bom.' 13 maart 1945 'In den voormiddag van zaterdag 10 maart 1945, te omstreeks 11.45 uur, op surveillance zijnde, hoorden wij de motor van een zoogenaamde vliegende bom stil vallen. (...) dat een vliegende bom door het wolkendek naar beneden viel en in het aan den Tilburgscheweg te Oosterhout gelegen Staatsbosch neerstortte en ontplofte. (...) en dat er een gat van ongeveer 5 meter doorsnede en ongeveer 2 meter diep in den grond was geslagen.' 21 maart 1945 'Veel schade aan de in de omgeving staande boerderijen, en aan woningen in de kern van het dorp. Uit Rapport:... Ik hoorde de motor afslaan. V1 dreef verder in de richting van Bavel. Keerde even later weer terug in de richting Oosterhout, zwenkte daarna weer af in de richting Bavel terwijl de motor weer begon te draaien. De vliegende bom steeg vervolgens weer omhoog en stortte even daarna bijna loodrecht naar beneden.' 21 maart 1945 '3.00 in cultivable land, in the Bavelsestraat in Dorst. There was much damage.' (Betreft de melding op 21 maart 1945) 22 maart 1945 'Hedenmorgen 21 maart 1945, te omstreeks 3 uur, hoorden wij te Dorst, gemeente Oosterhout, een geweldige klap. Daar wij vermoeden, dat er een zg. vliegende bom was gevallen. (...) Hierbij bleek dat er op een perceel bouwland gelegen Bavelsestraat te Dorst een vliegende bom (V.I.) was neergestort. Deze had een gat van ongeveer 7 meter middellijn en 2 meter diepte in het bouwland geslagen. Aan de in de omgeving staande boerderijen en woningen in de kom van het dorp, (...) veel schade aangericht.'
307	'Betreft: pantservuist en projectielen in Vrachelsestraat perceelen 54 en 77. (...) Buurtschap Dorst in de bosschen der Houtvesterij en 100 m. achter de R.K. Kerk en bouwland. ontplofte granaten en munitie verzameld in een groote kuil achter de R.K. Kerk en 16 granaten in boschperceel der Houtvesterij. Naam: juiste ligging van een en ander is bekend bij de gemeente Politie v Mook, Tilburgse weg 31 Dorst.'

In de gemeente Oosterhout vielen in de periode van december 1944 tot en met maart 1945 verschillende vliegende bommen, oftewel V.1's. Hieronder de mogelijke relevante meldingen voor het onderzoek. Hierbij is een maximale afstand genomen tot het onderzoeksgebied namelijk 200 meter. Daarbij zijn meldingen meegenomen waarvan de exacte locatie vooralsnog onduidelijk is:

- In de nacht van 15 op 16 februari 1945 viel een vliegende bom te Seters
- Op 6 maart 1945 viel een vliegende bom in het gedeelte van het Staatsbosch, genaamd de "De Vijftig Bunder".

- Op 8 maart 1945 viel een vliegende bom in de Eikdijk in een bouwland in de omgeving van den Eikdijk, gelegen binnen de gemeente Oosterhout op de rand van de waterlozing van de Eikdijk die door het bouwland stroom.

Zie paragraaf 4 voor een beoordeling van deze informatie.

3.5 Nationaal Archief

Saricon heeft in het Nationaal Archief te Den Haag de volgende archieven geraadpleegd:

➤ Inspectie Bescherming Bevolking Luchtaanvallen (toegangsnummer 2.04.53.15)

De Inspectie Bescherming Bevolking Luchtaanvallen werd in 1936 opgericht met als taak om alle gemeentelijke activiteiten op het terrein van bescherming tegen luchtaanvallen te coördineren. In dit archief zijn documenten over uiteenlopende onderwerpen te vinden, zoals voorlichtingsmateriaal voor de bevolking, regels voor verduistering, en maatregelen voor de bescherming van kunstschaten, monumenten, scholen en kerken. Voor een beperkt aantal gemeenten in Nederland bevat dit archief bovendien rapporten over bombardementen en andere luchtactiviteiten in de eerste oorlogsjaren. Naar deze laatste gegevens is in dit archief gezocht.

Geraadpleegde stukken

Inventarisnummer	Omschrijving	Relevant
78	Meldingen en processen-verbaal ontvangen van gemeenten over geallieerde luchtactiviteiten, 1940-1941, Noord-Brabant	Nee

Voorts zijn in het Nationaal Archief documenten uit het volgende archief ingezien:

➤ Korps Hulpverleningsdienst, 1945-1974 (toegangsnummer 2.04.110)

Het archief van de Hulpverleningsdienst bevat onder meer correspondentie, dankbetuigingen voor verrichte werkzaamheden, stukken betreffende de samenwerking tussen het Ministerie van Binnenlandse Zaken en het Ministerie van Defensie, en registers met krantenknipsels. Verder bevat het stukken betreffende (al dan niet dodelijke) ongevallen tijdens diensttijd en hulp en uitkeringen aan nabestaanden van omgekomen personeel. Daarnaast registers inzake meldingen van geruimde explosieven, en stukken betreffende voorschriften, materiaal, wagenpark en onderwijs. Na de Tweede Wereldoorlog werd het Korps Hulpverleningsdienst geformeerd uit personeel van luchtbeschermingsdiensten van verschillende gemeenten. Het korps hielp bij de ruiming van achtergebleven munitie en kreeg daartoe enige opleiding van militaire instanties. Ook had het korps een voorlichtingstaak aan kinderen over zwerfmunitie. In de loop der jaren bleek echter dat het, inmiddels sterk ingekrompen korps, zijn taken niet meer goed kon uitvoeren en in 1972 werd besloten om de verantwoordelijkheid voor het opruimen van munitie over te dragen aan het ministerie van Defensie. Het Korps Hulpverleningsdienst werd op 31 december 1972 opgeheven.

Geraadpleegde stukken

Inventarisnummer	Omschrijving	Relevant
4	Agenda van ingekomen en uitgegane stukken, 1957-1958	Nee
5	Correspondentie van de Hulpverleningsdienst, 1959-1974	
10	Stukken betreffende dankbetuigingen voor verrichte werkzaamheden, 1945-1970	
11	Stukken betreffende de geschiedenis van het Korps Hulpverleningsdienst, 1968-1971	
15	Registers met krantenknipsels inzake explosieven, 1945-1959	
20	Registers met krantenknipsels inzake explosieven, 1945-1957	
21	Registers met krantenknipsels inzake explosieven, 1945-1959	
22	Stukken betreffende diverse verzoeken om inlichtingen, 1959-1971	
26	Stukken betreffende diverse verzoeken om inlichtingen, 1959-1971	
27	Verzameling krantenknipsels inzake de Hulpverleningsdienst, 1947-1970	
28	Registers met krantenknipsels inzake explosieven, 1945-1959	

In de registers inzake de meldingen van geruimde explosieven (inventarisnummers 51 tot 66) is per gemeente vastgelegd hoeveel CE er per hoofdsort is verzameld en welke ruimploeg de munitie heeft opgeruimd. Er is echter geen de-

tailinformatie opgenomen over de vindplaats van de CE. Voor zover bekend is deze archieftoegang de enige toegang waar munitieruimingen uit de periode 1947-1974 kan worden teruggevonden. Vermoedelijk zijn andere delen vernietigd of niet zodanig gearchiveerd dat deze informatie nog vindbaar is.

3.6 Semistatistische Archiefdiensten Defensie

De semistatistische archiefdiensten van het ministerie van Defensie in Rijswijk beheren de archieven van het ministerie van Defensie voordat deze aan het Nationaal Archief worden overgedragen. Geraadpleegd is het archief van de Mijnen Munitie Opruimings Dienst (MMOD), 1945-1947.⁶ De MMOD was na de Tweede Wereldoorlog in Nederland verantwoordelijk voor het opruimen van mijnen en achtergelaten munitie. Het archief bestaat uit meldingen, kaarten, plattegronden en ruimingrapporten van Nederlandse gemeenten.

Saricon heeft de stukken van de gemeente Oosterhout geraadpleegd, maar geen relevante informatie gevonden voor het onderzoeksgebied.

3.7 Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH)

Het NIMH in Den Haag beheert collecties over de geschiedenis van de Nederlandse krijgsmacht.

➤ Collectie Gevechtsverslagen en Rapporten mei 1940 (toegangsnummer 409)

De collectie met toegangsnummer 409, 'Gevechtsverslagen en Rapporten mei 1940', bevat detailinformatie te vinden over de strijd op Nederlands grondgebied in de periode 10-14 mei 1940. De collectie bestaat uit verslagen en rapporten zoals die werden ingeleverd door Nederlandse officieren, onderofficieren en manschappen bij de Krijgsgeschiedkundige Sectie van het Hoofdkwartier van de Generale Staf. Dit gebeurde kort na de strijd of kort na de Tweede Wereldoorlog. Deze collectie dient conform WSCS-OCE te worden geraadpleegd wanneer het overige bronnenmateriaal indicaties bevat dat de grondoorlog in mei 1940 relevantie heeft voor het onderzoeksgebied. Dit is in het geval van het onderzoeksgebied de Hoevestraat- Wethouder van Dijklaan, te Oosterhout niet het geval. De collectie is dan ook niet geraadpleegd.

➤ Collectie Duitse Kriegstagebücher (toegangsnummer 401)

De collectie met toegangsnummer 411, 'Duitse Kriegstagebücher', bevat detailinformatie over de strijd op Nederlands grondgebied in de periode 10-14 mei 1940. De collectie bestaat uit verslagen en rapporten zoals die werden opgesteld door de Duitse strijdkrachten. Deze collectie kan geraadpleegd worden wanneer uit het overige bronnenmateriaal blijkt dat er grondgevechten hebben plaatsgevonden in het onderzoeksgebied. Dit is in het geval van het onderzoeksgebied de Hoevestraat- Wethouder van Dijklaan niet het geval. De collectie is dan ook niet geraadpleegd.

➤ Collectie De Bruin (toegangsnummer 709)

De collectie met toegangsnummer 709, 'De Bruin', bevat uiteenlopende stukken met betrekking tot de luchtoorlog in Nederland, maar ook stukken over de grondoorlog. Het zijn veelal kopieën uit The National Archives waar De Bruin geregeld onderzoek deed naar operationele gegevens van de RAF.

In de bij Saricon beschikbare inventaris is een beknopte omschrijving van deze stukken te vinden. Deze collectie is geraadpleegd, maar bevat geen relevante meldingen voor de gemeente Oosterhout.

Het verliesregister van de SGLO, waarin informatie over vliegtuigverliezen is opgenomen (zie paragraaf 3.2), is gebaseerd op diverse gegevens van luchtoorlogdeskundigen. Een deel van deze gegevens is vindbaar in collecties archiefmateriaal die berusten bij het NIMH. Deze collecties bevatten detailinformatie over individuele vliegtuigverliezen die niet in het SGLO-verliesregister zijn opgenomen. Naar deze detailinformatie (zoals de exacte locatie of de eventuele bommenlast) kan in de onderstaande NIMH-collecties gezocht worden.⁷

⁶ Dit archief heeft geen specifiekere aanduiding via een collectie- of toegangsnummer.

⁷ Saricon heeft gebruikgemaakt van het SGLO-verliesregister als startpunt voor de zoekactie als door de historicus verder onderzoek noodzakelijk is bevonden.

Geraadpleegde stukken

Inventarisnummer	Omschrijving	Relevant
91	Overzicht van RAF Bomber Command acties op o.a. Waalhaven, Ypenburg, Den Haag, Maastricht, Breda en Eindhoven, 10-18 mei	Nee
97	Aanvallen van 2nd Bomber Group op Duitse troepen ter ondersteuning van de Geallieerde Luchtlandingen in Nederland, 16-30 september 1944	Nee
101	Acties van 83 Group gericht tegen doelen in Zuid- Nederland, 16 september- 4 oktober 1944	Nee

➤ **Collectie Luchtoorlog 1940-1945 (toegangsnummer 708)**

De collectie met toegangsnummer 708, 'Luchtoorlog 1940-1945', bevat stukken over bombardementen en vliegtuigcrashes in diverse Nederlandse gemeenten. De inventarisnummers 24-29 en 43 bevatten stukken over bombardementen en vliegtuigcrashes in diverse Nederlandse gemeenten. In de bij Saricon beschikbare inventaris is een beknopte omschrijving van deze stukken te vinden.

Geraadpleegde stukken

Inventarisnummer	Omschrijving	Relevant
90	Luftwaffe Lageberichte, 1940 - november 1942	Nee

3.8 Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (NIOD)

Saricon heeft enkele collecties geraadpleegd die berusten in het NIOD te Amsterdam. Belangrijke documenten betreffende de luchtoorlog bevinden zich onder meer in de collecties met toegangsnummers 077 en 216k.

➤ **Collectie Generalkommissariat für das Sicherheitswesen – Höhere SS- und Polizeiführer Nord-West (toegangsnummer 077)**

Geraadpleegde stukken

Inventarisnummer	Omschrijving	Relevant
518	Verslagen van de Befehlshaber der Ordnungspolizei betreffende de luchtaanvallen op Nederlands grondgebied van 21 tot en met 27 augustus 1940	Nee
1328	Dagberichten van de Befehlshaber der Ordnungspolizei Den Haag betreffende vijandelijke luchtaanvallen, 1940-1941	Ja
1332	Stukken betreffende vijandelijke luchtaanvallen, landingen van vijandelijke vliegeniers, het vinden van versperringsballons, het werpen van springstoffen en het gebruik van sabotagematerialen, 1940-1943	Nee
1759	Berichtgevingen betreffende neergekomen vliegtuigen, 1943	Nee

Mogelijk relevante stukken

Inventarisnummer	Inhoud
1328	Am 7.10.1940, um 21.15 Uhr, in Oosterhout (Nordbrabant), 2 Bomben auf Wiese. Kein Schaden.'
	Am 7.11.40, um 20.00 Uhr, in Oosterhout (Nordbrabant), 3 Bomben ins freie feld abgeworfen. Kein Schaden.'
	Am 19.12.1940 von 20.45- 22.00 Uhr, in Oosterhout (Nordbrabant) Flugzeuge über der Gemeinde, vermutlich Angriff auf Flugplatz Gilze- rijen. Durch Splitter 2 Bauernhöfe beschädigt, 6 Kuhe und 1 Pferd getötet, Lichtleitung zerstört.'
	20.12.1940, In Oosterhout wurden insgesamt 6 Spreng- und 4 Brandbomben abgeworfen. 2 Bauernhöfe schwer beschädigt.'
	Am 17.2.1941, um 20.15 Uhr, in Oosterhout (Nordbrabant), 1 deutsches Flugzeug brennend abgestürzt. Besatzung, 3 Mann, tot. Luftwaffe aus Gilze-Rijen anwesend.'
	Am 14.4.1941, in Oosterhout (Nordbrabant), 1 Ballon mit Flugblättern gefunden und beim Pol.- Offizier in Hertogenbosch sichergestellt.'
	Am 25.4.1941, in Oosterhout (Nordbrabant), 1 meteorologische Messgerät gefunden und beim Feldluftpark in Soesterberg sichergestellt.'

Duitse meldingen van afgeworpen bommen in en rondom Oosterhout. De meldingen zijn via andere bronnen niet te herleiden tot een locatie. Het door de Duitsers gemelde vliegtuig op 17 februari 1941 staat ook vermeld in het SGLO. Zie paragraaf 4 voor een beoordeling van deze informatie.

➤ **Collectie Departement van Justitie (toegangsnummer 216k)**

Geraadpleegde stukken

Inventarisnummer	Omschrijving	Relevant
180	Rapporten van de plaatselijke luchtbeschermingsdiensten, politiekorpsen en de Marechaussee inzake het geven van het sein luchtalarm, het neerstorten van vliegtuigen en vliegtuigonderdelen en de vondst van niet-ontplofte explosieven, 23 juni 1943 - 28 april 1944.	Nee
181 t/m 185	Processen-verbaal van de plaatselijke luchtbeschermingsdiensten, politie en Marechaussee met betrekking tot vijandelijke vliegtuigen, bomaanvallen en ontploffingen in verschillende gemeenten	
329	Stukken betreffende het melden van schade door bombardementen en beschietingen uit vliegtuigen, 24 februari 1944 - 31 maart 1945	
331	Stukken betreffende het opstellen van processen-verbaal inzake bombardementen en beschietingen in verschillende gemeenten, 28 september 1944 - 31 maart 1945	
493	Stukken betreffende het instellen van een onderzoek naar de gevolgen van luchtaanvallen, 8 oktober 1944 - 6 februari 1945	

3.9 Explosieven Opruimingsdienst Defensie (EODD)

Saricon heeft twee collecties geraadpleegd afkomstig uit het archief van de EODD en haar voorgangers, de collectie ruimrapporten en de collectie mijnenvelddocumentatie.

➤ **Collectie ruimrapporten, 1971-heden**

Het is binnen de opdracht voor dit vooronderzoek niet mogelijk een overzicht samen te stellen van CE-ruiming in de periode tot 1971 waarvan kan worden gesteld dat dit (min of meer) volledig is. Dit volgt uit het beschrevene m.b.t. de archieven van het Korps Hulpverleningsdienst in paragraaf 3.5. Voor de periode vanaf 1971 echter is het wel mogelijk een dergelijk overzicht te geven. Sinds dat jaar zijn alle rapporten (zogenoeten MORA's en UO's) van geruimde CE van de EODD en haar voorgangers centraal gearchiveerd. Het grootste gedeelte van dit archief wordt heden beheerd door de Semi-Statistische Archiefdiensten van het Ministerie van Defensie te Rijswijk. Dit archief is doorzoekbaar op (door de EODD samengestelde) registers op plaatsnaam. Saricon heeft ten behoeve van dit vooronderzoek de volgende registers gebruikt:

- Oosterhout (Noord- Brabant);
- Oosterhout ();
- Oosterhout (onbekend);

Geraadpleegde stukken uit de collectie ruimrapporten

Nummer	Datum	Locatieverwijzing	Aangetroffen CE	Aanvullende informatie
19710963	06-05-1971	Groenestraat 6	1 Brisantgranaat van 60 mm mortier	
19711731	18-08-1971	Oosterhoutsestraat en Groenestraat	2 Schokbuizen nr. 119	
19711752	20-08-1971	Op een sluis	1 Handgranaat Mills 36, 1 Bg van 25 ponder	
19711926	09-09-1971	Groenestraat 3	7 Schokbuizen nr. 117	
19712548	24-11-1971	Bommenveld Vijf Eikenweg		Zoekactie
19730527	21-03-1973	Perceel Lange Dreef		1 Bomb Practice
19751165	22-05-1975	Steenfabriek de Vliert 20 Dorst	1 brisantgranaat 7,5 cm	
19750905	25-04-1975	Steenfabriek Dorst	1 x granaat	
19763285	03-10-1976	Cypresenstraat 39	1 x handgranaat	Ligt begraven in tuin
19800005	02-01-1980	Rijksweg 106, Dorst	1 Rookgranaat van 7,5 cm	

Nummer	Datum	Locatieverwijzing	Aangetroffen CE	Aanvullende informatie
19813298	24-10-1981	Franciscusstraat	1 Rookgranaat van 90 mm (leeg)	
19831236	01-05-1983	Bos langs de Rijksweg	1 Rookgranaat van 2" mortier	
19832311	01-08-1983	Bavelstraat 24	1 Rookgranaat van 2" mortier	
19841335	25-04-1984	Dorst	1 Brandbom van 1 kg Duits	
19853672	21-11-1985	Parallelweg, Dorst	1 Rookgranaat leeg (Artillerie projectiel)	
19860973	18-04-1986	Parallelweg 34, Dorst	1 Rookgranaat van 25 pond Leeg	
19910851	14-04-1991	Boswachterij Dorst	1 x Nokkengranaat 120 mm; geen buis; geen lading	Vooroorlogse CE
200304002	17-03-2003	Hoevenstraat	1 Mortiergranaat van 30 x 6 cm met staart zonder vinnen (verschoten)	Bos, natuurgebied. Vernietigd
20030635	17-04-2003	Boswachterij Dorst	Mortiergranaat brisant 8 cm	
20041873	27-12-2004	Boswachterij Dorst aan de Vijfeikenweg	1 Brandbom van 1 kg Duits, 1 Bg van 3"mortier	
20111306001	17-08-2011	Wandelpad in Bos	Oefenbetonbom van 50 kg. afgeworpen	

De melding van 14 april 1991 werd 80 meter buiten het onderzoeksgebied gevonden. Het betreft hier vooroorlogse CE, dit is niet relevant voor het verdere onderzoek. De melding van 17 april 2003 werd 95 meter buiten het onderzoeksgebied in de Boswachterij te Dorst gedaan. Deze meldingen zijn in de bronnen niet te herleiden tot exacte locaties of relevante gebeurtenissen. Deze meldingen zijn daardoor niet bruikbaar voor het verdere onderzoek. De melding van 17 maart 2003 van de vondst van CE in de Hoevenstraat ligt binnen het onderzoeksgebied. Deze melding is in de bronnen niet te herleiden tot een relevante gebeurtenis.

➤ Collectie mijnenvelddocumentatie, 1944-1947

Kort na de Tweede Wereldoorlog, in juni 1946, is een inventarisatie gemaakt van alle bekende en vermoedelijke mijnenvelden in Nederland. De Commandant van de Mijnopruimingsdienst (MOD) verklaarde toen dat er op Nederlands grondgebied zo'n 5.400 mijnenvelden waren gekarteerd en dat nog ongeveer 900 mijnenvelden gekarteerd moesten worden. In de jaren direct na de oorlog zijn de, zowel door Duitse als geallieerde eenheden gelegde, mijnenvelden opgeruimd.

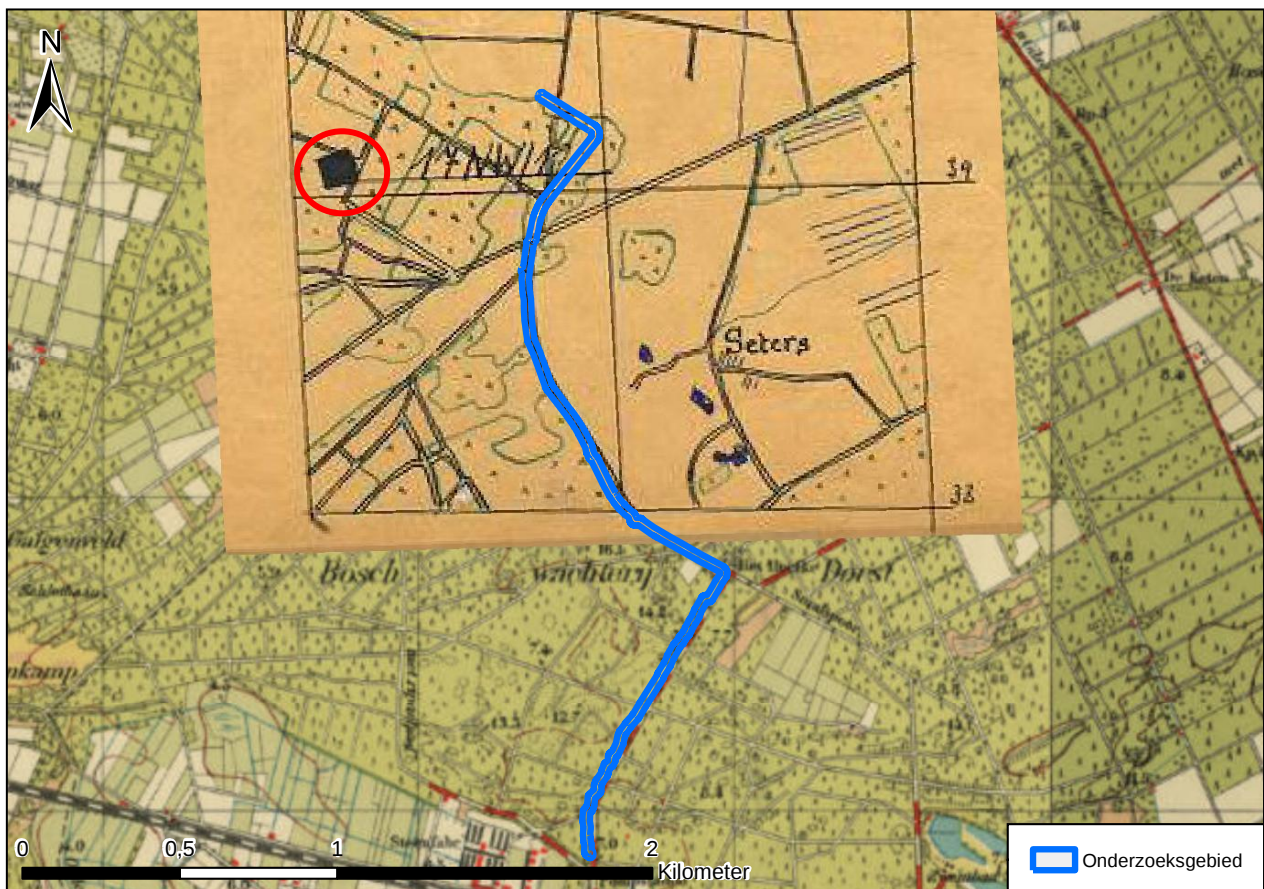
Het totale aantal in Nederland geruimde landmijnen wordt geschat op 1,8 miljoen. Alleen al door Duitse krijgsgevangenen zijn een kleine 1,4 miljoen landmijnen geruimd. Verder werden er onder meer mijnen geruimd door geallieerde eenheden (operationeel ruimen – d.w.z. alleen het mijnenvrij maken van gebieden waarvan het direct voordeel opleverde voor de oorlogsinspanning), door burgermijnopruimingsorganisaties en door het Korps Hulpverleningsdienst. Bij deze mijnenruiming zijn zeker 360 man om het leven gekomen, voor het grootste deel Duitse krijgsgevangenen. In het najaar van 1947 staakten de organisaties die nog met het systematisch opruimen van mijnen waren belast hun werkzaamheden. Sindsdien zijn op of nabij de locaties van voormalige mijnenvelden nog sporadisch mijnen aangetroffen. Zelfs eind 20^e en begin 21^e eeuw zijn in Nederland nog meerdere vondsten gedaan van in grote hoeveelheden gedumpte mijnen. Het betrof hier mijnenvelden die in de periode 1944-1947 wel waren 'opgeruimd', maar waarbij de mijnen niet zijn afgevoerd of vernietigd, maar ter plaatse begraven. Ook het ter plaatse achterlaten van losse ontstekingsmechanismen, al dan niet bewust, kwam voor.⁸

De bij de mijnenruiming in de periode 1944-1947 gebruikte mijnenlegrapporten, en de destijds opgestelde mijnenruimrapporten, zijn nu in beheer bij de EODD. Uit de ruimrapporten blijkt dat niet in alle gevallen alle gelegde landmijnen zijn aangetroffen. De EODD beschikt over een zoekleutel op de collectie. Saricon heeft bij de EODD een aanvraag gedaan en de volgende informatie aangeleverd gekregen:

⁸ Informatie ontleend aan Meijers, A.H., *Achtung Minen – Danger Mines*. Het ruimen van landmijnen in Nederland 1940-1947 (Soesterberg 2013)

Geraadpleegde stukken uit de collectie ruimrapporten

Num- mer	Type mijnen	Aantal mij- nen gelegd	Datum gelegd	Aantal mij- nen geruimd	Datum geruimd	Aantal mijnen vermist	Bijzonder- heden
17NW/ 1G	onbe- kend	onbekend	onbe- kend	Onbekend	24 oktober 1945	Onbekend	Op 24 okto- ber 1945 werd de locatie ge- controleerd Men was overtuigd dat het veld al eerder ge- ruimd was.

Figuur 3 Het onderzoeksgebied ten tijde van de Tweede Wereldoorlog met daarop gepositioneerd een uitsnede van het ruimrapport van het MODD (Bron: Historische Topografische Data 1945 via Esri).

Uit het ruimingrapport van de MODD blijkt dat er in oktober 1945 geen mijnen zijn aangetroffen binnen het bovengenoemde mijnenveld. Daarbij ligt het voormalige verdachte gebied minstens 600 meter ten westen van het onderzoeksgebied. De melding is daarom niet relevant voor het onderzoek.

3.10 The National Archives

In The National Archives te Londen, het nationaal archief van Groot-Brittannië, ligt belangrijk archiefmateriaal over de luchtoorlog in Nederland in de periode 1940-1945, en over de bevrijding door o.a. Britse en Canadese grondtroepen in 1944-1945. Saricon heeft in het verleden een grote hoeveelheid voor Nederlands grondgebied relevante gegevens uit dit archief verzameld. In het kader van dit vooronderzoek is in deze gegevens gezocht naar mogelijk voor het onderzoeksgebied relevante informatie. Deze gegevens worden hieronder per archieftoegang behandeld.

- **Air Ministry: Allied Expeditionary Air Force, later Supreme Headquarters Allied Expeditionary Force (AIR), and 2nd Tactical Air Force: Registered Files and Reports (toegangsnummer AIR 37)**

Veel van de geallieerde luchtaanvallen op Nederlands grondgebied in de periode 1943-1945 zijn uitgevoerd door luchtmachteenheden die vielen onder de Second Tactical Air Force (2nd TAF) van de Royal Air Force (RAF). De 2nd TAF werd in 1943 samengesteld uit verschillende bestaande luchtmachtonderdelen, met als doel specifieke luchtsteun te verzorgen aan de opmars van het geallieerde grondleger in Noordwest-Europa. Toegang AIR 37 bevat diverse voor Nederlands grondgebied relevante documenten van de 2nd TAF, waaronder de dagelijkse rapporten. Deze *daily logs* van de 2nd TAF kunnen belangrijke informatie bevatten over operaties van de RAF in de omgeving van het onderzoeksgebied. Aan de hand van deze dagrapporten kan inzicht worden verkregen in de aard en omvang van een lucht-aanval.⁹

Geraadpleegde stukken

Inventarisnummer	Omschrijving	Relevant
712	Daily Log Second Tactical Air Force, Jan. – Apr. 1944	Nee
713	Daily Log Second Tactical Air Force, May – June 1944	Nee
714	Daily Log Second Tactical Air Force, July – August 1944	Nee
715	Daily Log Second Tactical Air Force, Sept. – Oct. 1944	Ja
716	Daily Log Second Tactical Air Force, Nov. – Dec. 1944	Nee
717	Daily Log Second Tactical Air Force, Jan. – Feb. 1945	Nee
718	Daily Log Second Tactical Air Force, Mar. – May. 1945	Nee

Mogelijk relevante stukken

Inventarisnummer	Inhoud
715	15 oktober 1944 'Spitfires 4 x 44 SQN 302 Wing 131, Tanks on road S. of Oosterhout E.0142- E.0337. Cannon strikes seen. 24 x 250 on train between Roosendaal- Breda. 2D/H[direct hit]. N.M.S.[Near misses] 1 AFV.[Armoured fighting vehicle] Dest.[destroyed] 2 M/C[motorised enemy cycle] dest.'
	24 oktober 1944 'Spitfires 1 x 8 SQN/Wing 317/131. Oosterhout area. 4 a/c[aircraft] claim MET[motorised enemy transport] 4-0-0 other 4 a/c recalled due weather'

Zie Air 27 inventaris 27 voor meer informatie.

➤ Air Ministry and Ministry of Defence: Operations Record Books, Commands, 1920-1980 (toegangsnummer AIR 24)

De RAF was verdeeld in verschillende Commands, waarvan Fighter Command, Bomber Command en Coastal Command de meest relevante zijn. Toegang AIR 24 bevat diverse documenten die zijn verzameld en gearriveerd op het bevelsniveau van het Command. Voor onderzoeksgebieden in het midden en westen van Nederland kunnen o.a. de appendices van de Operations Record Books HQ Fighter Command relevant zijn. Vanaf het najaar van 1944, en met name in de eerste maanden van 1945, bombardeerden squadrons van Fighter Command in de provincies Noord-Holland, Zuid-Holland en Utrecht infrastructurele doelwitten en doelwitten die van doen hadden met lanceringen van Duitse V-wapens.¹⁰

Geraadpleegde stukken

Inventarisnummer	Omschrijving	Relevant
632	H.Q. Fighter Command. Appendices. A - D. 01 January 1944 - 31 December 1944	Nee
635	H.Q. Fighter Command. Appendices. A - E. 01 December 1944 - 31 December 1944	
638	H.Q. Fighter Command. Appendices. A - D. 01 January 1945 - 31 January 1945	
641	H.Q. Fighter Command. Appendices. A - D. 01 February 1945 - 28 February 1945	

⁹ Saricon heeft de in de daily logs vermelde aanvallen op Nederlands grondgebied middels een zoek sleutel in kaart gebracht.

¹⁰ Saricon heeft deze aanvallen middels een zoek sleutel in kaart gebracht.

Inventarisnummer	Omschrijving	Relevant
644	H.Q. Fighter Command. Appendices. A - B. 01 March 1945 - 31 March 1945	
648	H.Q. Fighter Command. Appendices. A - D. 01 April 1945 - 30 April 1945	

- **Air Ministry and Admiralty: Coastal Command: Registered Files. Files relating to the organization, planning, equipment and operations of Coastal Command, 1930-1974 (toegangsnummer AIR 15)**

Behalve de toestellen van 2nd TAF, Fighter Command en Bomber Command, waren ook de toestellen van Coastal Command sporadisch actief boven Nederland, met name in de eerste anderhalf jaar van de bezetting. In de toegang AIR 15 zijn diverse operationele en aanverwante gegevens van Coastal Command ondergebracht die inzicht kunnen verschaffen in de aard en omvang van hun acties boven Nederland.¹¹

Geraadpleegde stukken

Inventarisnummer	Omschrijving	Relevant
766	Registered Files. Attack Sheets Nos. 1-250 Vol I. 01 April 1940 – 31 October 1940	Nee
767	Registered Files. Attack Sheets Nos. 251-500 Vol II. 01 October 1940 – 31 August 1941	
768	Registered Files. Strike Sheets Nos. 1-250 Vol I. 01 April 1940 – 30 September 1940	
769	Registered Files. Strike Sheets Nos. 251-500 Vol 2. 01 September 1940 – 31 December 1940	
770	Registered Files. Strike Sheets Nos. 501-750 Vol 3. 01 December 1940 – 31 May 1941	
771	Registered Files. Strike Sheets Nos. 751-893 Vol 4. 01 May 1941 – 23 September 1941	

- **Air Ministry and successors: Operations Record Books, squadrons (toegangsnummer AIR 27)**

Evenals op Group- en Wing-niveau, werden de operationele gegevens van RAF-eenheden ook op Squadron-niveau bijgehouden in een ORB. Deze gegevens bevinden zich in toegang AIR 27. Saricon heeft de ORB's bekeken van de Squadrons die boven het onderzoeksgebied actief waren. Deze gegevens zijn op datum van actie geordend.

Geraadpleegde stukken

Inventarisnummer	Omschrijving	Relevant
27	Operations Record Book, No. 302 Squadron	Ja

Mogelijk relevante stukken

Inventarisnummer	Inhoud
27	'15.10.44. There was only one operation today, with nonon operational flyings. This was again DD- 389. To dive bomb and strafe train reported stopped bij the Wing E. of Roosendaal. 24 250lb bombs were dropped on the train between Roosendaal and Breda, 2 direct hits and 2 near misses. On road south of Oosterhout tanks were attacked, strikes beeing seen, and at D8934, 1 Arm Car. and 2 M/C's flamers were obtained. Cannon and MG's being used. 1 Cannon stopped. Pilots observed about 10.30 hours on road from E0142, to E0337 about 7 tanks going south and probably concentrating in wood at E0337.'

Melding van militaire aanwezigheid op 15 oktober 1944 in het zuiden van Oosterhout over de Vijfeikenweg. De aangegeven locatie ligt 1,5 km ten oosten van het onderzoeksgebied en is daardoor niet relevant voor het verdere onderzoek.

¹¹ Saricon heeft een groot deel van deze aanvallen middels een zoekleutel in kaart gebracht.

3.11 Bundesarchiv-Militärarchiv

Het Bundesarchiv is het nationaal archief van Duitsland. De vestiging van deze archiefinstelling die voor het vooronderzoek CE het meest relevant is, betreft het Bundesarchiv-Militärarchiv te Freiburg im Breisgau. Hier bevinden zich stukken uit de archieven van de Luftwaffe, Kriegsmarine, Wehrmacht en Waffen-SS uit de periode van de Tweede Wereldoorlog.

De overlevering van de archieven van de Duitse strijdkrachten is relatief onvolledig en versnipperd. Grote delen van deze archieven zijn in de laatste fase van de oorlog en kort na de oorlog verloren gegaan, als gevolg van oorlogsgeweld en bewuste vernietigingsacties. Andere delen zijn na de geallieerde overwinning op Duitsland door de geallieerde strijdkrachten in beslag genomen, en later (nadat zij in de VS op microfilm waren gekopieerd) aan de Duitse overheid geretourneerd. Hoe dan ook bevat het Bundesarchiv-Militärarchiv heden ten dage diverse toegangen met waardevol archiefmateriaal die in het kader van het vooronderzoek CE kunnen worden doorzocht. Saricon beschikt als resultaat van eerdere bezoeken aan het Bundesarchiv-Militärarchiv over kopieën van diverse documenten.

De belangrijkste verzameling meldingen met relevantie voor het vooronderzoek CE die Saricon integraal heeft ontsloten betreft de Lageberichte (dagrapporten) van de Luftwaffenführungsstab Ic met meldingen van luchtaanvallen op Nederlands grondgebied.¹² De stukken zijn afkomstig uit de volgende dossiers:

- **Luftwaffenführungsstab (toegangsnummer RL2-II)¹³ (inventarisnummers 204-269, 1025-1026)**

Geraadpleegde stukken

Inventarisnummer	Omschrijving	Relevant
1026	Lageberichte alle Fronten mit Anlagen. 10.8.1940 – 16.8.1940	Nee
205	Lageberichte alle Fronten mit Anlagen. 10.8.1940 – 16.8.1940	

- **Seekriegsleitung (toegangsnummer RM 7)**

Geraadpleegde stukken

Inventarisnummer	Omschrijving	Relevant
345	Anlage zur Lagekarte 3 lfd. Nr. 240 (14.08.1940)	Nee
346	Anlage zur Lagekarte 3 lfd. Nr. 248 (23.08.1940)	
347	Anlage zur Lagekarte 3 lfd. Nr. 257 (31.08.1940)	
348	Anlage zur Lagekarte 3 lfd. Nr. 265 (08.09.1940)	

3.12 Saricon collectie

Saricon beschikt over een collectie CE-gerelateerde nieuwsberichten uit de periode 1982 – heden. De collectie bevat circa 10 nieuwsberichten over CE-vondsten in Oosterhout. Voor de periode van 1982 tot 2003 betreft het een krantenknipseldatabase, voor de periode sinds 2008 betreft het een database met meldingen van nieuwswebsites.

De volgende meldingen zijn mogelijk relevant voor het onderzoeksgebied:

Mogelijk relevante artikelen

Datum	Inhoud
10-05-2010	'bndestem.nl Bommen uit WOII tot ontploffing gebracht in bos Dorst Dorst- De Explosieven Opruimingsdienst (EOD) heeft donderdagochtend drie bommen uit de Tweede Wereldoorlog laten ontploffen in de Boswachterij Dorst. De bommen, waarschijnlijk van Duitse makelij, waren eerder door wandelaar aangetroffen in een kuil.(...)'
14-05-2010	'Telegraaf.nl Bommen onschadelijk gemaakt Oosterhout In de boswachterij Dorst heeft de EOD in samenwerking met de politie en Staatsbosbeheer

¹² Het bij de dagrapporten behorende kaartmateriaal (Lagekarte) is wegens de omvang en in verhouding daarmee relatief geringe aanvullende waarde niet geraadpleegd.

¹³ Saricon heeft deze toegang van inventarisnummer 204 (09.05.1904) tot inventarisnummer 269 (09.11.1941) middels een zoeksleutel in kaart gebracht.

Datum	Inhoud
	een aantal bommen uit de Tweede Wereldoorlog onschadelijk gemaakt. Er werden 3 oefenbommen van 250 pond, 7 brandbommen en 6 granaatontstekers gevonden na een telefoontje. (...)'
14- 05- 2010	'bndestem.nl Tien bommen geruimd in bos Dorst Dorst- De Explosieven Opruimingsdienst (EOD) heeft gistermiddag om 13.10 uur zeven brandbommen, zes ontstekers en drie betonbommen van 350 kilogram opgeruimd in het bos aan de Vijf Eikenweg, in de Boswachterij Dorst bij Surae. (...)'
06-10-2010	'Omroep Brabant Man en zoon vinden drie Duitse vliegtuigbommen Dorst- Een man en zijn zoontje hebben donderdagochtend in een kuil bij boswachterij Dorst drie Duitse vliegtuigbommen uit de Tweede Wereldoorlog gevonden. De bommen zijn op dezelfde plek tot ontploffing gebracht. (...)'
17-08-2011	'bndestem.nl Bommen gevonden in bos bij Dorst Rijen- Ruiters hebben dinsdagavond op een ruiterspad in het bosgebied nabij de Seterse hoeve een vliegtuigbom uit de Tweede Wereldoorlog gevonden.(...) Beide explosieven zijn door het EOD meegenomen. (...)'

In paragraaf 3.9.1 is een MORA opgenomen van het krantenbericht op 17 augustus 2011. Zie paragraaf 4 voor een beoordeling van deze informatie.

3.13 Koninklijke Bibliotheek

Saricon heeft het digitale krantenarchief van de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag geraadpleegd en daar zijn geen aanvullende artikelen gevonden.

3.14 Kadaster

Saricon heeft de collectie Duitse en geallieerde stafkaarten uit de Tweede Wereldoorlog van het Kadaster te Zwolle geraadpleegd. Deze zijn onder meer gebruikt om een beter inzicht te krijgen in de topografie van het onderzoeksgebied in de Tweede Wereldoorlog. De volgende kaarten zijn gebruikt:

- Stafkaart 10. S.W. (Oosterhout 1944) 1: 25.000
- Stafkaart 17. N.W. (Reijen 1944) 1: 25.000

3.15 Luchtfoto's

Gedurende de Tweede Wereldoorlog werden door de Britse en Amerikaanse luchtmachten verkenningsvluchten boven Nederlands grondgebied uitgevoerd waarbij luchtfoto's werden gemaakt. Deze foto's moesten de geallieerde strijdkrachten inlichtingen verschaffen over geschikte doelwitten voor luchtaanvallen, over de resultaten van eerder uitgevoerde luchtaanvallen, over Duitse militaire aanwezigheid, en over Duitse oorlogsproductie en overige economische activiteiten. Hoewel aan de mogelijkheden voor interpretatie van dergelijke luchtfoto's diverse beperkingen kunnen kleven, vormen zij doorgaans een belangrijke bron in het vooronderzoek CE. Idealiter is via deze foto's vast te stellen wat exact de locaties zijn geweest die zijn getroffen door luchtaanvallen, en wat exact de locaties zijn geweest waar militaire objecten aanwezig zijn geweest (en waar dus een verhoogde kans geldt op het achterblijven van CE).

Saricon heeft de volgende collecties met historische luchtfoto's geraadpleegd:

- Wageningen UR, Afdeling Speciale Collecties van de Universiteitsbibliotheek. Dit archief bevat circa 93.000 luchtverkenningfoto's van Nederlands grondgebied in de oorlogsperiode, gemaakt door de RAF en United States Army Air Forces (USAAF) tijdens de Tweede Wereldoorlog.
- Kadaster te Zwolle. Dit archief bevat circa 110.000 luchtverkenningfoto's van Nederlands grondgebied in de oorlogsperiode, gemaakt door de RAF en USAAF. Ook bevat het archief voor- en naoorlogse luchtfoto's.
- The National Collection of Aerial Photography te Edinburgh (NCAP). Dit archief bevat een zeer groot aantal luchtverkenningfoto's van Nederlands grondgebied in de oorlogsperiode, gemaakt door de RAF en USAAF. Vermoedelijk betreft het op zijn minst het tienvoudige van het aantal luchtfoto's dat zich bevindt in de Neder-

landse luchtfotoarchieven. De luchtfotocollecties is in beheer van het instituut Royal Commission on the Ancient and Historical Monuments of Scotland. The National Collection of Aerial Photography bevat van oorsprong twee voor Nederlands grondgebied belangrijke luchtfotocollecties: ACIU (Allied Central Interpretation Unit) en JARIC (Joint Allied Reconnaissance Interpretation Centre).

Gezien de enorme hoeveelheid luchtfoto's van Nederlands grondgebied, en de verspreiding van deze foto's over verschillende archieven, is het zoeken naar en het vinden van de meest geschikte luchtfoto's voor een vooronderzoek CE vaak geen sinecure. De geschiedenis van de diverse luchtfotocollecties is complex, onder meer als gevolg van de uitwisseling van luchtfotomateriaal onder de diverse takken van de verschillende geallieerde luchtmachten en grondlegers, maar ook als gevolg van het naoorlogs verplaatsen, dupliceren en vernietigen van (delen van) luchtfotocollecties. Hierdoor bevinden zich vaak kopieën van dezelfde foto's in verschillende archieven – in Nederland, Engeland, Schotland, Canada en de VS. Waar van sommige foto's wereldwijd tientallen kopieën van wisselende kwaliteit kunnen bestaan, is van andere foto's geen enkele kopie meer beschikbaar.

Saricon heeft de afgelopen jaren zoek sleutels ontwikkeld op de luchtfotocollecties van de Wageningen UR en het Kadaster, die zijn gebaseerd op zowel originele zoek sleutels uit de oorlogsperiode (zogenoemde sortieplots) als op zoek sleutels die na de Tweede Wereldoorlog zijn vervaardigd door de beheerders van de collecties. Door de Duitse firma Luftbilddatenbank, waarmee Saricon heeft samengewerkt voor het onderzoek in NCAP, zijn zoek sleutels ontwikkeld op de NCAP-collecties. De door Saricon en Luftbilddatenbank vervaardigde zoek sleutels zijn in verregaande mate volledig, maar garanties dat alle relevante luchtfoto's van een bepaald gebied kunnen zijn gevonden, beoordeeld en gebruikt, kunnen niet worden gegeven. De vindbaarheid van luchtfoto's kan worden beïnvloed door onnauwkeurigheden in zoek sleutels die reeds in de oorlogsperiode en de daaropvolgende decennia zijn gemaakt. Daarnaast kunnen foto's in het verleden zijn vernietigd of vermist zijn geraakt; maar ook kunnen verloren gegaane foto's alsnog opduiken - zaken waarmee alle soorten archiefdocumenten nu eenmaal te maken hebben.

Aan de hand van bovengenoemde zoek sleutels op de collecties luchtfoto's van de Wageningen UR, Kadaster en NCAP, zijn de onderstaande luchtfoto's verzameld. Bij de selectie is rekening gehouden met opnamedatum in relatie tot oorlogshandelingen, kwaliteit en schaal van de foto's.¹⁴

Kadaster

Datum	Doosnummer	Sortienummer	Fotonummer	Kwaliteit	Dekking
10 september 1944	812	106G/2769	4095	Matig	Gedeeltelijk
19 september 1944	805	106G/2983	3301	Goed	Gedeeltelijk
1 maart 1945	808	106G/4560	3027, 3102, 3103, 3104	Goed	Volledig

Dekking luchtfoto's

De bovenstaande fotoseries is gebaseerd op bij Saricon beschikbare luchtfoto's. De foto's zijn gepositioneerd in GIS. De dekking van de verschillende luchtfotoseries is goed. Het gehele onderzoeksgebied wordt gedekt. De periode van dekking van het onderzoeksgebied loopt van 10 september 1944 tot en met 1 maart 1945. Mogelijke relevante meldingen voor het onderzoeksgebied van vóór 10 september 1944 zijn dus niet te bevestigen op luchtfoto's. Dit geldt ook voor mogelijk relevante meldingen voor het onderzoeksgebied van ná 1 maart 1945. Voor de relevante meldingen tussen 10 september 1944 en 1 maart 1945 zijn wel luchtfoto's beschikbaar waar mogelijk de meldingen te lokaliseren zijn. Daarnaast zijn de luchtfoto's van 10 september 1944 en 19 september 1944 binnen een dusdanig kort tijdsbestek gemaakt dat meldingen tussen rond deze tijd niet direct vast te stellen zijn op een bepaalde datum.

Luchtfoto-interpretatie

Binnen het onderzoeksgebied zijn op de luchtfoto's geen waarnemingen gedaan die wijzen op oorlogshandelingen.

Buiten het onderzoeksgebied is de volgende waarneming gedaan. In het oosten buiten het onderzoeksgebied is een krater zichtbaar in het landschap. Mogelijk wijst dit op de inslag van CE. In figuur 4 is het resultaat van de luchtfoto-interpretatie weergegeven.

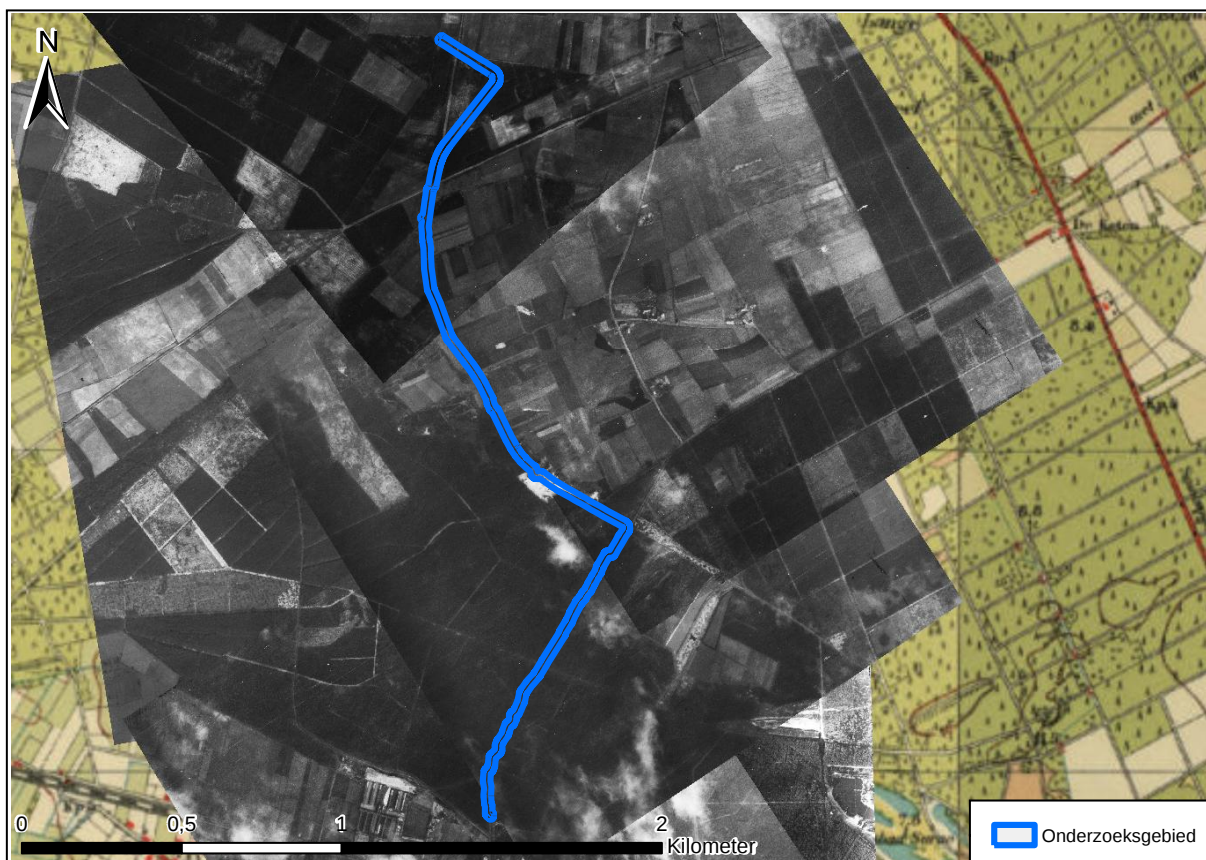
¹⁴ In het WSCS-OCE wordt m.b.t. het luchtfoto-onderzoek vermeld: 'de organisatie dient de beschikbare luchtfoto's te rapporteren en daarin tevens de selectie te motiveren'. Saricon heeft deze tekst niet opgevat als zou er een verplichting bestaan een totaaloverzicht aan te leveren van alle luchtfoto's die dekking hebben met het onderzoeksgebied. Gezien het hierboven beschrevene, wordt een dergelijke inspanning niet zinvol geacht.

Figuur 4: Op de luchtfoto van 1 maart 1945 (106G-4560_3102) is ten oosten van het onderzoeksgebied een krater te zien in een weiland te Seters. Deze is mogelijk ontstaan als gevolg van het neerstorten van een V1 op 16 februari 1945.

Naoorlogse luchtfoto's en satellietbeelden

Uit de vergelijking van het onderzoeksgebied in 1945 en het onderzoeksgebied in het heden valt op dat het gebied weinig is veranderd. De omgeving bestaat nog steeds voornamelijk uit akkerland en bosgebied. De aanleg van de A27 heeft het landschap wel wat doen veranderen.

Figuur 5: Luchtfoto's van het onderzoeksgebied op 1 maart 1945 (Bron: 106G/4560_ 3027,3102,3103,3104)

Figuur 6: Luchtfoto van het onderzoeksgebied uit 2015 (Bron: World Imagery via Esri Nederland)

4 Chronologie relevante gebeurtenissen

Saricon heeft op basis van de gegevens in hoofdstuk 3 een overzicht van gebeurtenissen tijdens de Tweede Wereldoorlog opgesteld, waarbij gebruik is gemaakt van alle op het moment van opstellen beschikbare bronnen. Deze bronnen zijn besproken in hoofdstuk 3 en opgenomen in de bronnenlijst in bijlage 2.

In onderstaande gebeurtenissenlijst is, vooruitlopend op hoofdstuk 5 van deze rapportage, direct een eerste beoordeling van de relevantie voor het onderzoeksgebied opgenomen. Daarbij is de volgende kleurschakering gehanteerd:

- Groen gemarkeerde gebeurtenissen zijn niet relevant, omdat zij met grote zekerheid buiten het onderzoeksgebied hebben plaatsgevonden, dan wel omdat het gaat om zaken op basis waarvan conform het WSCS-OCE geen verdacht gebied behoeft te worden aangemerkt;
- Van oranje gemarkeerde gebeurtenissen is onduidelijk of ze relevantie hebben voor het onderzoeksgebied, omdat de exacte locaties uit het beschikbare bronnenmateriaal niet duidelijk zijn geworden, en dus niet bekend is of het gaat om gebeurtenissen binnen de grenzen van het onderzoeksgebied;¹⁵
- Van rood gemarkeerde gebeurtenissen is het zeker dat ze binnen het onderzoeksgebied hebben plaatsgevonden, dan wel op een zodanig korte afstand buiten het onderzoeksgebied dat zij een nadere analyse verdienen.

Gebeurtenissenlijst

Datum	Omschrijving gebeurtenis	Bronnen	Beoordeling relevantie
Meidagen 1940	Op 10 en 12 mei vonden Duitse luchtaanvallen plaats in Oosterhout in de buurt van het onderzoeksgebied. De getroffen locaties waren onder andere nabij natuurbad "De Warande" en de N.V. Waterleiding Maatschappij, waar 4 bommen vielen. Op 12 mei werd hetzelfde gebied nog een keer getroffen. Op 10 mei 1940 werd Dorst bij de Rijksweg Breda- Tilburg ook getroffen door 6 bommen onder andere in bossen, op weilanden en dichtbij de spoorlijn Breda- Tilburg.	• Regionaal Archief Tilburg (Gemeentepolitie) • EODD	De precieze locaties van waar de bommen zijn neergekomen zijn niet allemaal te herleiden uit de bronnen. Op en rondom de locaties zijn verschillende CE gevonden en opgeruimd door de EODD. Op basis van deze gegevens kan niet worden vastgesteld dat de afgevoerde bommen niet binnen het onderzoeksgebied terecht zijn gekomen. Zie paragraaf 5.3 voor de uitwerking van deze informatie.
15 februari 1944	Niet ontplofte projectielen op de garage van de steenfabriek en Bavelse straat.	• Regionaal Archief Tilburg (Gemeentepolitie) • EODD	Niet relevant, in 1975 zijn deze projectielen gevonden en opgeruimd door de EODD. Bovendien lag de steenfabriek buiten het onderzoeksgebied op 180 meter afstand.
17-18 februari 1941	Duits vliegtuig stort neer in Dorst op de "Breevelden."	• SGLO • Regionaal Archief Tilburg (Gemeentepolitie) • NIOD	Niet relevant, de opgegeven locatie ligt minstens 800 meter buiten het onderzoeksgebied.
13 maart 1944	Vermoedelijk een afweergranaat ingeslagen in een akker te Seters.	• Regionaal Archief Tilburg (Luchtbeschermingsdienst & Gemeentepolitie)	Op 5 april deed de Luchtbeschermingsdienst van Oosterhout een melding van een blindganger op het land te Seters. Vermoedelijk ging het hier om de afweergranaat die op 13 maart 1944 insloeg. Er zijn verder geen gegevens over de afloop van deze mel-

¹⁵ Zie ook paragraaf 5.2, leemten in kennis. Paragraaf 6.5.2 / 6.5.1.2 van het WSCS-OCE vermeldt in dit kader: "Indicaties/contraindicaties dienen een locatieverwijzing te hebben, aangezien deze essentieel is om te bepalen of de informatie relevant is voor de aanwezigheid van CE in het onderzoeksgebied."

			ding. Een afweergranaat leid volgens het WSCS- OCE niet tot een verdacht gebied.
29 oktober 1944	Vanuit het zuiden vielen op 29 oktober 1944 de Poolse militairen Duitse troepen aan die zich in de buurt van de steenfabriek in Dorst begaven, de steenfabriek lag 150 meter buiten van het huidige onderzoeksgebied. De Poolse troepen gebruikten tanks en schoten met granaten met een vertragende werking.	• Literatuur • EODD	Aan de hand van de bronnen valt niet vast te stellen of en hoeveel granaten zijn gebruikt bij deze oorlogshandeling. In 1975 zijn twee ruimrapporten opgesteld van gevonden granaten op deze locatie. De gevonden CE kunnen niet herleid worden tot de oorlogshandelingen op 29 oktober 1944. De steenfabriek lag 180 meter buiten het onderzoeksgebied. De meldingen van de EODD liggen 300 meter buiten het onderzoeksgebied.
27 december 1944	Neerstorten van een vliegende bom in de "Dortsche Akkers" te Dorst op 25 meter afstand van den Rijksweg. Hierdoor ontstond een gat van ongeveer 5 diameter en diepte van ruim 2 meter.	• Regionaal Archief Tilburg (Gemeentebestuur) • Provinciaal archief BHIC	Niet relevant, de opgegeven locatie ligt minstens 600 meter buiten het onderzoeksgebied.
16 februari 1945	Neerstorten van een vliegende bom in een weiland te Seters De bom had een gat in de grond geslagen met een middellijn van ongeveer 8 meter.	• Regionaal Archief Tilburg (Gemeentebestuur) • Provinciaal archief • Luchtfoto	Niet relevant, op de luchtfoto van 1 maart 1945 is de inslag in een weiland te Seters te zien. De locatie van de inslag ligt minstens 1 km ten oosten van het onderzoeksgebied.
6 maart 1945	Neerstorten van een vliegende bom in het gedeelte van het Staatsbosch, genaamd "de Vijftig Bunder".	• Regionaal Archief Tilburg (Gemeentebestuur) • Provinciaal archief	De precieze locatie van de melding valt niet te herleiden uit de bronnen. "De Vijftig Bunder" ligt ten westen van het onderzoeksgebied. Er is geen luchtfoto beschikbaar voor deze melding.
8 maart 1945	Een vliegende bom stortte neer en explodeerde in een bouwland in de Eikdijk.	• Provinciaal archief (Luchtbeschermingsdienst) • Provinciaal archief BHIC	In de bronnen staat vermeld dat de bom neerkomt in de richting van Bunthoef in een bouwland. De exacte locatie van deze melding is op basis van de bronnen niet vast te stellen. Er is geen luchtfoto beschikbaar voor deze melding. De Bunthoef bevindt zich 800 meter ten noorden van het onderzoeksgebied.
13 maart 1945	Granaatinslag in de Blikkenstraat.	• Regionaal Archief Tilburg (Luchtbeschermingsdienst) • Provinciaal Archief BHIC	Niet relevant, de opgegeven locatie ligt minstens 1,5 km buiten het onderzoeksgebied.
10 november 1948	Rijksweg Dorst nr. 183- 197 granaat en V1- inslagen.	• Regionaal Archief Tilburg (Gemeentebestuur)	Niet relevant, de aangegeven locaties van deze meldingen liggen 600 meter ten zuiden van het onderzoeksgebied.

19 januari 1970	Graafwerkzaamheden naar vermeende V1 op het industrieterrein aan de Vijfeikenweg. De vliegende bom is opgeruimd.	Regionaal Archief Tilburg (Gemeentepolitie)	Niet relevant, de opgegeven locatie ligt 1,5 km ten oosten van het onderzoeksgebied. In bronnen uit WO II zijn geen gegevens gevonden die direct met deze melding verbonden kunnen worden.
28 januari 1981	Rapportage over onderzoeken naar mogelijke explosieven in het z.g. "bommenveld" in de Staatsbossen, de visvijver "St. Petrus" en het zwembad Surae te Oosterhout.	- Regionaal Archief Tilburg (Gemeentepolitie) - Saricon collectie	Niet relevant, de rapportage meldt dat op de locaties is gezocht naar mogelijke explosieven en dat deze vervolgens zijn opgeruimd. Het 'bommenveld' ligt volgens meldingen voorbij de Suraeweg, gezien vanaf Oosterhout. Dit ligt 2 km ten oosten van het onderzoeksgebied. Het zwembad Surae ligt 1 km ten oosten van het onderzoeksgebied. Deze locaties zijn daardoor niet relevant. De visvijver "St. Petrus" is niet exact te lokaliseren.
10 – 14 mei 2010	In de boswachterij Dorst zijn 3 Duitse bommen onschadelijk gemaakt.	- Saricon collectie - EOD	De exacte locatie van de vindplaats van de bommen in de boswachterij te Dorst kunnen niet worden vastgesteld.
6 oktober 2010	Bij boswachterij Dorst zijn drie Duitse vliegtuigbommen gevonden en tot ontploffing gebracht.	Saricon collectie	De exacte locatie van de vindplaats van de bommen in de boswachterij te Dorst kunnen niet worden vastgesteld. In de ruimrapporten EODD is geen melding te vinden.
17 augustus 2011	In het bosgebied nabij de Seterse hoeve zijn twee CE, waaronder een vliegtuigbom, verwijderd.	Saricon collectie	De exacte locatie van de vindplaats van de bommen in het bosgebied te Seters kunnen aan de hand van de bron niet worden vastgesteld.

5 Beoordeling bronnenmateriaal

5.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt al het op het moment van opstellen van dit rapport beschikbare bronnenmateriaal beoordeeld, om vast te stellen of er voldoende indicaties zijn die duiden op de aanwezigheid van CE en/of restanten daarvan in het onderzoeksgebied, en om vast te stellen of er voldoende indicaties die duiden op de afwezigheid van CE in het onderzoeksgebied (zogeheten contra-indicaties).

De basis voor deze beoordeling is de gebeurtenissenlijst in hoofdstuk 4. De gebeurtenissen in deze lijst zijn beoordeeld op relevantie aan de hand van onderstaande richtlijnen, afkomstig uit bijlage 3 van het WSCS-OCE. In deze tabel is tevens opgenomen welke richtlijnen deze bijlage bevat voor het in horizontale zin afbakenen van het verdachte gebied.

NB. Waar de tweede kolom geen inhoud bevat, betekent dit dat het WSCS-OCE hierover niets vermeldt. Dit betekent dus niet dat er geen verdacht gebied volgt.

Indicatie en wijze van afbakening volgens bijlage 3 van de WSCS-OCE.

Indicatie voor aanwezigheid CE	Afbakening volgens WSCS-OCE
Mogelijke locaties van dump of achterblijven van CE	
Geregistreerd mijnenveld volgens gegevens EODD, alle mijnen geruimd, of anderszins verdwenen met feitelijke onderbouwing over de manier waarop	Onverdacht.
Op mijnen verdacht gebied volgens gegevens EODD, maar nooit mijnen gevonden	Onverdacht.
Mogelijke locaties van het inslaan van blindgangers van geschutmunitie, afwerpmunitie of raketten	
Krater van gedetoneerde incidentele luchtafweergranaat	Onverdacht, tenzij er op basis van bronnen indicaties zijn dat het geen incidentele luchtafweergranaat betreft.
Kraters van vliegtuigbommen waarneembaar op luchtfoto's, geen achtergrondinformatie over de afworp bekend	
Crashlocaties	
Locatie vliegtuigcrash	Situationeel te bepalen.
Krater V1 of V2, waarneembaar op luchtfoto's	50 meter rondom een inslagpunt vanwege de mogelijke aanwezigheid van explosieve componenten.
Inslagpunt niet-gedetoneerde V1 of V2	15 meter rond het inslagpunt.
Overig	
Locatie naoorlogse vondst CE	

5.2 Leemten in kennis

Bij het vertalen van de historische informatie die is besproken in dit hoofdstuk naar verdachte gebieden gelden verschillende leemten in kennis. Deze kunnen bijvoorbeeld voortkomen uit het ontbreken van historisch bronnenmateriaal, beperkingen aan de mogelijkheden van luchtfoto-interpretatie, en het niet achterhalen van concrete locaties van gebeurtenissen of objecten.

De leemten in kennis zijn hieronder opgesomd. Hierbij is zo veel mogelijk vermeld, welke in hoofdstuk 3 besproken gebeurtenissen niet tot een concrete locatie zijn herleid. Dit conform punt 3 van paragraaf 6.5.2 van het WSCS-OCE.

- Enkele mogelijk relevante gebeurtenissen zijn niet herleid tot een concrete locatie, te weten: het neerkomen van Duitse bommen op de Rijksweg te Dorst op 10 mei 1940; de inslag van een V.1 in het Staatbosch "De Vijftig Bunder" op 6 maart 1945; het neerkomen van een V1 op een bouwland aan de Eijkdijk op 8 maart 1945 en de opruimingsacties van explosieven op 10 mei 2010, 6 oktober 2010 en 17 augustus 2011;
- Een deel van de in de literatuur en archieven aangetroffen beschrijvingen van locaties van mogelijk relevante oorlogshandelingen en/of munitievondsten is niet te herleiden tot locaties in de huidige topografie, te weten: 'in wei- en bouwland' en 'in een akker' op 10 mei 1940, 'in een bouwland' op 24 februari 1945, 'op den rand van de waterlozing' op 8 maart 1945;

- Informatie over munitieruimingen in de periode 1940-1970 is veelal niet bewaard gebleven, niet gearhiveerd dan wel niet centraal gedocumenteerd, waardoor het binnen de scope van dit vooronderzoek CE niet mogelijk is hiervan een overzicht samen te stellen waarvan kan worden gesteld dat dit (min of meer) volledig is;
- Niet alle boven Nederland uitgevoerde bomafwerpen zijn van geallieerde zijde even nauwkeurig geregistreerd. Met name 'willekeurige' afwerpen (*jettisons*) als gevolg van het in nood geraken van bommenwerpers zijn hierdoor moeilijker onderzoekbaar.¹⁶
- De dekking van de beschikbare luchtfoto's loopt van 10 september 1944 tot en met 1 maart 1945. Relevante gebeurtenissen ver vóór of ná deze periode zijn niet waarneembaar op de bij Saricon beschikbare luchtfoto's.
- De gemelde MORA's door de EODD zijn niet altijd exact te lokaliseren of te verbinden aan een exacte gebeurtenis, zoals de meldingen in de Boswachterij te Dorst.

5.3 Beoordeling relevantie gebeurtenissen voor het onderzoeksgebied

Analyse Duitse luchtaanval op 10 en 12 mei 1940

Op 10 werden twee Duitse luchtaanvallen uitgevoerd op Oosterhout.

Op basis van het bronmateriaal heeft Saricon de volgende informatie over getroffen locaties in Oosterhout achterhaald:

10 mei 1940

De Warande

- Nabij natuurbad "de Warande" vielen 3 bommen. (zie paragraaf 3.3)
- Op het pompstation N.V. Waterleiding Maatschappij Noord- West- Brabant vielen 8 bommen. (zie paragraaf 3.3)
- In de Lukwelberg, Lagemolenpolder en Keipolder vielen nog verschillende bommen, die niet te lokaliseren zijn. (zie paragraaf 3.3)

De aangegeven locaties bij de luchtaanval op 10 mei 1940 op **de Warande** liggen ruim buiten het onderzoeksgebied, namelijk 1 km ten noorden. Deze melding is daarom naar inzicht van Saricon niet relevant voor het onderzoeksgebied. Dit geldt ook voor de melding op 12 mei 1940.

Rijksweg Breda- Tilburg te Dorst

- 2 bommen nabij de Rijksweg. 1 op de bomen nabij een weiland en 1 400 meter verder op afstand van 5 meter van een blok arbeiderswoningen. (zie paragraaf 3.3)
- 3 bommen op een afstand van de spoorlijn Breda- Tilburg. (zie paragraaf 3.3)
- 'De andere bommen kwamen in gedeelte bosch en op weilanden terecht.' (zie paragraaf 3.3)

De aangegeven locaties bij de luchtaanval op 10 mei 1940 op de **Rijksweg Breda- Tilburg te Dorst** ligt ten zuiden van het onderzoeksgebied. De exacte locaties waar de bommen terecht zijn gekomen valt niet te herleiden uit de bronnen. Op basis van deze gegevens kan niet worden vastgesteld of de afgeworpen bommen binnen het onderzoeksgebied terecht zijn gekomen. Saricon ziet op basis van deze informatie onvoldoende aanleiding om als gevolg van deze luchtaanval dit gebied als verdacht gebied aan te merken.

12 mei 1940

De Warande

- Op 12 mei viel nog 1 bom op het natuurbad "de Warande"

De aangegeven locaties bij de luchtaanval op 12 mei 1940 op **de Warande** liggen ruim buiten het onderzoeksgebied, namelijk 1 km ten noorden. Deze melding is daarom naar inzicht van Saricon niet relevant voor het onderzoeksgebied.

¹⁶ Een noodsituatie kon zich voordoen wanneer een bommenwerper werd opgejaagd door een vijandelijk jachtvliegtuig, omdat het was aangeschoten door luchtafweer, of door allerlei technische problemen. Ook kon het gebeuren dat als gevolg van een mechanische storing (een deel van) de bommenlading boven het doelwit niet uit het bommenruim was losgekomen (een zogenaemde hang-up). In alle gevallen werd bij zo'n 'willekeurige' afworp door geallieerde bommenwerpers gesproken van een 'jettison' (werkwoord: to jettison). Een jettison kon echter ook als oorzaak hebben dat er eerder geen geschikte doelwitten waren gevonden en men de bommen kwijt wilde alvorens de terugtocht naar de vliegbasis te aanvaarden. Wanneer het toestel niet terugkeerde op de basis, konden de noodafwerpen uiteraard niet in logboeken worden geregistreerd. En wanneer het toestel wel terugkeerde, was de plaats van de afworp voor de bemanning vaak niet geheel duidelijk geweest.

6 Conclusie en aanbevelingen

6.1 Conclusie

In opdracht van de gemeente Oosterhout heeft Saricon een vooronderzoek CE uitgevoerd ter plaatse van de Hoevestraat- Wethouder van Dijklaan. Aanleiding voor het vooronderzoek vormen werkzaamheden ten behoeve van de aanleg van een fietspad langs de Hoevestraat- Wethouder van Dijklaan in de gemeente Oosterhout.

Op basis van de beoordeling van alle op het moment van opstellen van dit rapport beschikbare bronnenmateriaal is geconcludeerd dat er onvoldoende indicaties zijn om te spreken van de mogelijke aanwezigheid van CE.

Het onderzoeksgebied is onverdacht van CE. Dit is gespecificeerd op de CE-bodembelastingkaart in bijlage 3.

6.2 Advies vervolgtraject

Saricon adviseert om geen opsporing van CE te laten uitvoeren in het onderzoeksgebied en de werkzaamheden op een reguliere wijze uit te voeren.

Mochten bij werkzaamheden in de onverdachte gebieden toch spontaan CE worden aangetroffen dan is het zaak dat een procedure in werking wordt gesteld om het risico tot een minimum te beperken. De politie moet worden gewaarschuwd, die de EODD van een eventuele vondst in kennis zal stellen.

7 Bijlagen

7.1 Bijlage 1: Distributielijst

- Gemeente Oosterhout;
- Saricon.

7.2 Bijlage 2: Bronnenlijst

Rapportages van eerdere (voor)onderzoeken:

- 'Proces- Verbaal van oplevering de Boswachterij te Dorst, Heijmans Wegen BV/ Bodemspecialismen, kenmerk Wvb- 150170, d.d. 28-08-2015';
- 'Vooronderzoek Conventionele Explosieven Dorst, gemeente Oosterhout', Saricon, kenmerk 72468-VO, d.d. 7 mei 2009';
- 'Vooronderzoek Conventionele Explosieven de Warande te Oosterhout, Saricon, kenmerk 12S044-VO, d.d. 16 april 2012';
- 'Vooronderzoek Conventionele Explosieven Faunapoelen Boswachterij Dorst, gemeente Oosterhout, Beo-Bom, kenmerk 2015-39-VO, d.d. 1 mei 2015';
- 'Vooronderzoek Conventionele Explosieven gasleidingtracé Roosendaal- Boxtel, T&A Survey, kenmerk 0212GPR2960, d.d. 10 augustus 2012';

Literatuur:

- Alphen, van J., *Breda bevrijd, oktober 1944* (Dorst 1994);
- Alphen, van J., *Oosterhout 1944- 1945* (Breda 1985);
- Amersfoort, A. en P. Kamphuis (red.), *Mei 1940. De strijd op Nederlands grondgebied* (Den Haag 2012);
- Klep, C. en B. Schoenmaker, *De bevrijding van Nederland 1944-1945. Oorlog op de flank* (Den Haag 1995);
- Nierstrasz, V.E., *De strijd op Nederlands grondgebied tijdens de Wereldoorlog II, Hoofddeel III / Deel 2, onderdeel B. De krijgsverrichtingen in de buitenprovinciën* (1953);
- Schipper, de P. , *'Bij de bevrijding begon de oorlog'* (Werkendam 2005);
- Studiegroep Luchtoorlog 1939-1945, *Verliesregister 1939-1945. Alle militaire vliegtuigverliezen in Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog* (z.p. 2008);
- Zwanenburg, G.J., *En nooit was het stil. Kroniek van een luchtoorlog. Deel 2. Luchtaanvallen op doelen in en om Nederland* ('s- Gravenhage 1993)

Gemeente- en streekarchieven:

Regionaal Archief Tilburg, Tilburg

Toegangsnummer	Inventarisnummer	Omschrijving
3119, Luchtbeschermingsdienst van de Gemeente Oosterhout, 1941 - 1945	3119	Luchtbeschermingsdienst van de Gemeente Oosterhout, 1941-1945
2007, Gemeentepolitie Oosterhout 1920-1994	227	Luchtbeschermingsdienst, Dagrappporten 1 januari 1944 t/m 14 mei 1944, 1944
	238	Oorlogsbuit, bekendmakingen, rapporten, 1944-1946
	400	Bescherming tegen luchtaanvallen WO II, Processen-verbaal en rapporten m.b.t. bominslagen, vliegende bommen, ballonnen ed. 1940-1944
	402	Bescherming tegen luchtaanvallen, WO II, Rapporten 1944
	343	Meldingen ongesprongen projectielen, bommeldingen, gevonden projectielen, opruimacties 1967-1991
2091, Gemeentebestuur van Oosterhout, (1921) 1934- 1946	66	Stukken betreffende de opgave van oorlogsschade aan wegen en woningen
	569	Stukken betreffende de opgave van beschadigde gebouwen 1940-1945
	661	Stukken betreffende de opgave en de behandeling van niet ontplofte munitie, 1940- 1946
	885	Stukken betreffende de vordering van gebouwen van particulieren in de periode 1944-1945 voor de geallieerde strijdkrachten, 1944-

Toegangsnummer	Inventarisnummer	Omschrijving
		1948
3109, Gemeentebestuur van Oosterhout, (1915) 1947- 1980 (1981)	307	Rapporten van oorlogsschade aan gemeentelijke gebouwen en woningen, 1946-1957.
	1456	Opgraven van landmijnen en projectielen, onschadelijk maken V1 en verwijderen explosieven op het 'bommenveld' aan de Vijfeikenweg 1945-1979.

Provinciaal archief, Brabants Historisch Informatie Centrum

Toegangsnummer	Inventarisnummer	Omschrijving
127	34	PMC Noord- Brabant: Kaarten, oorlogsschade aan woningen, boerderijen, kerken en andere gebouwen, 1945
	171	PMC Noord- Brabant: Belastingen, deviezen en oorlogsschade, 1944- 1945
	176	PMC Noord- Brabant: Militaire aangelegenheden, 1944- 1945
	211	PMC Noord- Brabant: Rapporten over in januari- maart 1945 in Noord- Brabant neergekomen vliegende bommen V1 en V2, 1945.
	215	PMC Noord- Brabant: Instructies, verordeningen, verslagen en rapporten brandweer en luchtbescherming, 1944- 1945
	216	PMC Noord- Brabant: Opruimen mijnen, 1944-1945
	218	PMC Noord- Brabant: Vijandelijke luchtlandingen, 1944-1945
	307	PMC Noord- Brabant: Mijnen en andere explosieven, 1944- 1945
	384	DMC Breda: Weekrapporten aan DMC van dienst openbare werken Breda, 1944- 1945
	393	DMC Breda: Rapporten Luchtbeschermingsdienst Breda over neergekomen vijandelijke projectielen, 1944- 1945
	403	DMC Breda: Proces- verbaal ontploffing bij munitiedepot onder Roosendaal, 1945

Nationaal Archief, Den Haag:

Toegangsnummer	Inventarisnummer	Omschrijving
2.04.53.15 Inspectie Bescherming Bevolking Luchtaanvallen	78	Meldingen en processen-verbaal ontvangen van gemeenten over geallieerde luchtactiviteiten, 1940-1941, Noord-Brabant
2.04.110 Korps Hulpverleningsdienst, 1945-1974	4	Agenda van ingekomen en uitgegane stukken, 1957-1958
	5	Correspondentie van de Hulpverleningsdienst, 1959-1974
	10	Stukken betreffende dankbetuigingen voor verrichte werkzaamheden, 1945-1970
	11	Stukken betreffende de geschiedenis van het Korps Hulpverleningsdienst, 1968-1971
	15	Registers met krantenknipsels inzake explosieven, 1945-1959
	20	Registers met krantenknipsels inzake explosieven, 1945-1957
	21	Registers met krantenknipsels inzake explosieven, 1945-1959
	22	Stukken betreffende diverse verzoeken om inlichtingen, 1959-1971

Toegangsnummer	Inventarisnummer	Omschrijving
	26	Stukken betreffende diverse verzoeken om inlichtingen, 1959-1971
	27	Verzameling krantenknipsels inzake de Hulpverleningsdienst, 1947-1970
	28	Registers met krantenknipsels inzake explosieven, 1945-1959

Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH), Den Haag:

Collectie 709, De Bruin:

- Inventarisnummer 91
- Inventarisnummer 97
- Inventarisnummer 101

Collectie 708, Luchtoorlog 1940-1945:

- Inventarisnummer 90

Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (NIOD), Amsterdam:

Toegangsnummer	Inventarisnummer	Omschrijving
077 Generalkommissariat für das Sicherheitswesen	518	Verslagen van de Befehlshaber der Ordnungspolizei betreffende de luchtaanvallen op Nederlands grondgebied van 21 tot en met 27 augustus 1940
	1328	Dagberichten van de Befehlshaber der Ordnungspolizei Den Haag betreffende vijandelijke luchtaanvallen, 1940-1941
	1332	Stukken betreffende vijandelijke luchtaanvallen, landingen van vijandelijke vliegeniers, het vinden van versperringsballons, het werpen van springstoffen en het gebruik van sabotagematerialen, 1940-1943
	1759	Berichtgevingen betreffende neergekomen vliegtuigen, 1943

Explosieven Opruimingsdienst Defensie (EODD), Soesterberg/Rijswijk:

- Collectie ruimrapporten (MORA's en UO's); nrs., 19710963, 19711731, 19711752, 19711926, 19712548, 19730527, 19750905, 19751165, 19763285, 19800005, 19813298, 19831236, 19832311, 19841335, 19853672, 19860973, 19910851, 200304002, 20030635, 20041873, 20111306001.
- Collectie mijnenvelddocumentatie;

National Archives, Londen:

- Air 37/712-718
- Air 24/632,635,638,641,644,648
- Air 15/766-771
- Air 27/302

Bundesarchiv-Militärarchiv, Freiburg:

- Toegang RL2/II, inv 1026, 205
- Toegang RM7. inv 345-348

Saricon Collectie, Sliedrecht:

- Collectie explosieven gerelateerde nieuwsberichten 2010-2011;

Collectie stafkaarten Kadaster, Zwolle:

- Stafkaart 10. S.W. (Oosterhout 1944) 1: 25.000;
- Stafkaart 17. N.W. (Reijen 1944) 1: 25.000;

Luchtfoto's:

Kadaster

Datum	Doosnummer	Sortienummer	Fotonummer	Kwaliteit	Dekking
10 september 1944	812	106G/2769	4095	Matig	Gedeeltelijk
19 september 1944	805	106G/2983	3301	Goed	Gedeeltelijk
1 maart 1945	808	106G/4560	3027, 3102, 3103, 3104	Goed	Volledig

7.3 Bijlage 3: CE-bodembelastingkaart

Een digitale versie op A0-formaat van de CE-bodembelastingkaart met kenmerk 16S147-BB-01 is separaat bij dit document gevoegd.

7.4 Bijlage 4: Certificaten

**Saricon B.V.
te Sliedrecht**

heeft aangetoond te beschikken over een VCA-systeem voor het realiseren van veiligheidsbeheersing conform de richtlijnen:

VCA (2008/5.1)**

Evaluatie van het VCA-systeem heeft plaatsgevonden volgens de procedures voor VCA-systeemcertificatie van TÜV Nederland voor het toepassingsgebied:

Het opsporingsproces van conventionele explosieven, waaronder:

- advisering, vooronderzoek, integrale veiligheid,
- het opsporen, benaderen, identificeren en ruimen,
- directievoering en toezicht.

Het uitvoeren van radardetectie tbv archeologie, geologie en het opsporen van ondergrondse structuren en infra.
(Nace code: F43)

Deze certificatie is onderworpen aan een jaarlijkse evaluatie door TÜV Nederland.

Registratienummer : 13864/10.3
Geldig tot : 25-05-2018
Datum uitgifte : 25-05-2015
Datum eerste certificaat : 30-08-2007

 Algemeen directeur

TÜV Nederland QA B.V. - Postbus 120 5680 AC Best - Tel. +31-(0)499-339500 - Fax +31-(0)499-339509
Website: www.tuv.nl - e-mail: info@tuv.nl

**Saricon B.V.
te Sliedrecht**
Kvk: 23063102

heeft aangetoond dat het managementsysteem en de verrichte werkzaamheden voldoen aan het:

**Systeemcertificaat
Opsporen Conventionele Explosieven
WSCS-OCE: 2012, versie 1**

Het bedrijf voldoet daarmee aan de in de bovengenoemde werkveldspecifieke certificatieschema vastgelegde eisen ten aanzien van:

Deelgebied A: Opsporing (inclusief vooronderzoek)

Evaluatie van het managementsysteem heeft plaatsgevonden volgens de procedures voor systeemcertificatie van TÜV Nederland.
Deze certificatie is onderworpen aan een jaarlijkse evaluatie door TÜV Nederland.

Registratienummer : 13864/8.1
Geldig tot : 10-03-2018
Datum uitgifte : 31-03-2015
Datum eerste certificaat : 10-03-2012

 Algemeen directeur

TÜV Nederland QA B.V. - Postbus 120 5680 AC Best - Tel. +31-(0)499-339500 - Fax +31-(0)499-339509
Website: www.tuv.nl - e-mail: info@tuv.nl

Aanwijzingsbeschikking Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid onder nummer: 2014-000008668

**Saricon B.V.
te Sliedrecht**

heeft aangetoond te beschikken over een gedocumenteerd en geïmplementeerd kwaliteitsmanagementsysteem conform de norm:

NEN-EN-ISO 9001:2008

Evaluatie van het kwaliteitsmanagementsysteem heeft plaatsgevonden volgens de procedures voor systeemcertificatie van TÜV Nederland voor het toepassingsgebied:

Het opsporingsproces van conventionele explosieven, waaronder:

- advisering, vooronderzoek, integrale veiligheid,
- het opsporen, benaderen, identificeren en ruimen,
- directievoering en toezicht.

Het uitvoeren van radardetectie tbv archeologie, geologie en het opsporen van ondergrondse structuren en infra.
Het geven van opleidingen en cursussen op het gebied van opsporen van conventionele explosieven.

Deze certificatie is onderworpen aan een jaarlijkse evaluatie door TÜV Nederland.

Registratienummer : 13864/10.1
Geldig tot : 25-05-2018
Datum uitgifte : 25-05-2015
Datum eerste certificaat : 09-10-2006

 Algemeen directeur

TÜV Nederland QA B.V. - Postbus 120 5680 AC Best - Tel. +31-(0)499-339500 - Fax +31-(0)499-339509
Website: www.tuv.nl - e-mail: info@tuv.nl

